

Leren van de blik van ouders èn professionals

**Verkenning naar het onderwijs aan
Poolse en Bulgaarse kinderen in Nederland**

Inhoud

Inleiding	3	Het perspectief van de scholen	21
		Problematiek van de Poolse leerlingen	21
		Problematiek van de Bulgaarse leerlingen	22
		De route door het onderwijs	24
		Betrokkenheid van de ouders	27
		Overleg met andere scholen	29
		Extra faciliteiten	29
Polen en Bulgaren in Nederland: een algemeen beeld	4	De belangrijkste bevindingen en praktische aanbevelingen	30
De aantallen	4	Bevindingen bij de Poolse gezinnen	30
Gezinsverband	4	Bevindingen bij de Bulgaarse gezinnen	31
Opleiding en taal	4	Bevindingen bij de professionals	32
Werk en beroep	5	Aanbevelingen van ouders en school	34
In het Nederlandse onderwijs	5		
Onderwijs in Polen	5		
Onderwijs in Bulgarije	5		
EU-arbeidsmigranten in de onderzoeksgebieden	7	Bijlages	
Midden- en Oost-Europeanen in Rotterdam	7	I Opzet en uitvoering van het onderzoek	36
<i>Het beleid in Rotterdam</i>	7	Overzicht 1: De Poolse ouders	37
Midden- en Oost-Europeanen in Schiedam	8	Overzicht 2: De Bulgaarse ouders	38
<i>Het beleid in Schiedam</i>	8	Overzicht 3: De professionals	39
Midden- en Oost-Europeanen in Hoorn	8	II Geraadpleegde literatuur	40
<i>Het beleid in Hoorn</i>	9		
Poolse ouders in Schiedam, Rotterdam en Hoorn	10		
Een schets van de gezinnen	10		
Oriëntatie op Nederland	11		
Op zoek naar een school	12		
Inzicht in het onderwijssysteem	12		
Contact met de leerkrachten	13		
Wat vindt men van de school?	13		
Begeleiding van het kind	14		
Bulgaarse ouders in Rotterdam en Schiedam	16		
Een schets van de gezinnen	16		
Oriëntatie op Nederland	17		
Op zoek naar een school	17		
Inzicht in het onderwijssysteem	18		
Contact met de leerkrachten	19		
Wat vindt men van de school?	19		
Begeleiding van het kind	20		

Inleiding

Uit diverse verkenningen blijkt dat het onderwijs voor kinderen van EU-arbeidsmigranten vaak niet goed verloopt. Schoolverzuim, taal- en leerachterstanden, culturele verschillen, slechte sociaal-economische omstandigheden thuis – het zijn problemen en risicofactoren waar scholen tegenaan lopen. Ook ervaren zij weinig betrokkenheid van ouders uit Midden- en Oost-Europa bij het onderwijs van hun kind. Er is niet goed met hen te communiceren, en hun toezicht op de kinderen schiet tekort. Daar komt bij dat leerkrachten onvoldoende toegerust zijn om met dit soort situaties om te gaan. Voor de ontwikkeling en prestaties van de kinderen van EU-migranten, is het zaak dat scholen het partnerschap met de ouders versterken.

Uit een door FORUM in november 2013 georganiseerde expertmeeting ‘Samenwerking tussen het onderwijs en ouders uit Midden- en Oost-Europa’ was een van de aanbevelingen: zet op school intermediairs c.q. vertrouwenspersonen in voor de contacten met ouders én voor de leerlingen, voor wie de overgang naar Nederland vaak met veel stress gepaard gaat. Een ander aandachtspunt was het belang van de thuistaal: voor een goed contact tussen ouder en kind, maar vooral ook omdat te verwachten is dat veel kinderen op den duur zullen terugkeren naar hun land van herkomst. Verder kwam de vraag naar voren hoe ouders zelf het onderwijs aan hun kinderen ervaren, en welke rol ze spelen in de begeleiding.

Om adequaat beleid voor te bereiden, nam het ministerie van SZW het initiatief tot een groot onderzoek naar de aansluiting van kinderen van EU-migranten in Nederland. Dat onderzoek – ‘Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen in Nederland’ – is in september 2014 gepresenteerd door het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP). In aansluiting op het SCP-onderzoek besloot FORUM deze verkenning uit te voeren onder Poolse en Bulgaarse ouders met kinderen in het Nederlandse onderwijs. Een belangrijke drijfveer was dat er nog weinig onderzoek beschikbaar is naar de betrokkenheid van ouders uit Midden- en Oost-Europa in het onderwijs, en naar de knelpunten die

zij ervaren bij de ondersteuning van hun kinderen. De informatie die er wél is over die ouderbetrokkenheid, is vaak afkomstig van professionals in het onderwijs en van intermediairs. Er zijn geen onderzoeken bekend waar ouders uit Midden- en Oost-Europa zelf zijn bevraagd over hoe zij het onderwijs aan hun kinderen ervaren en hun eigen rol daarbij. In deze verkenning zijn we daarom met de ouders van de twee meest omvangrijke groepen, de Poolse en de Bulgaarse ouders, in drie steden het gesprek aangegaan. Het gaat om ouders met kinderen in het primair en in het voortgezet onderwijs. Ter aanvulling zijn in dezelfde steden ook gesprekken gevoerd met (onderwijs)professionals.

We danken alle ouders, intermediairs, onderwijsprofessionals en vertegenwoordigers van gemeenten en welzijnsorganisaties die hebben meegewerkt om deze verkenning te laten slagen.

Polen en Bulgaren in Nederland: een algemeen beeld

De aantallen

Op 1 januari 2014 woonden ruim 123.000 geregistreerde Polen en 21.000 Bulgaren in Nederland. Van hen vallen er bijna 28.000 resp. 5.000 in de leeftijdscategorie 0-18 jaar. Niet alle migranten uit Polen en Bulgarije schrijven zich in het bevolkingsregister in. Dit is pas verplicht als men van plan is langer dan vier maanden te blijven. Migrant met een (tijdelijke) baan die van plan zijn korter dan vier maanden in Nederland te blijven, staan geregistreerd in de werknemersbestanden. Daarnaast is er een groep die niet in het bevolkingsregister én niet in de werknemersbestanden staat.

Onder degenen die niet bij de GBA staan ingeschreven, zijn ook kinderen. Over hen is nagenoeg geen informatie beschikbaar. Onderzoekers van het Sociaal en Cultureel Planbureau zeggen in hun verkenningen naar de leefsituatie van Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen in Nederland (september 2014) dat op de kinderen die (nog) niet naar school gaan, zelfs geen enkel zicht bestaat. De sleutelpersonen die zij gesproken hebben, hebben vrijwel allemaal ervaring met deze 'onzichtbare kinderen', maar weten niet hoeveel het er zijn en ook niet hoe het met hen gaat. De gemeente Rotterdam voert momenteel een onderzoek uit naar de situatie van niet-geregistreerde EU-migrantenkinderen.

Gezinsverband

Van de recent gemigreerde Polen woont de helft in gezinsverband, van de Bulgaarse groep is dat 40%. Bij de Bulgaarse groep leven vooral de laagst opgeleiden in gezinsverband.

De helft van de Polen en Bulgaren die naar Nederland migreerden, heeft kinderen. Bij 45% van de Polen met kinderen woont minstens één kind in het herkomstland, net als bij de Bulgaren. De leeftijd van de kinderen in het land van herkomst ligt bij Polen voor 71% tussen 0 en 18 jaar en voor 14% tussen 0 en 4 jaar. Van de Bulgaren die kort in Nederland zijn, is zelfs 75% van deze kinderen jonger dan 18 jaar; 32% is jonger dan 4 jaar. De meeste

kinderen worden in Polen en Bulgarije door familie opgevangen. De aanwezigheid van partner en kinderen in Nederland is een belangrijke indicatie dat men een langer verblijf in Nederland voorziet.

Opleiding en taal

De recent gemigreerde Polen zijn duidelijk hoger opgeleid dan de Bulgaarse groep; 70% van de Polen heeft minimaal mbo-niveau. Poolse vrouwen zijn hoger opgeleid dan de mannen. Van de Turkse Bulgaren is 23% opgeleid op minimaal mbo-niveau, en bij de etnische Bulgaren is dat 54%. De beheersing van de Nederlandse taal laat in veel gevallen te wensen over. Toch zegt een op de drie Polen en Bulgaren het Nederlands wel goed te verstaan. Gezien hun korte verblijf is dit een aanzienlijk aandeel. Ondanks hun korte verblijf hebben veel recent gemigreerden hun best gedaan Nederlands te leren. Poolse migranten doen dit vaker via werk en taalcurricula, migranten uit Bulgarije vaker door dagelijkse interactie. Twee van de drie Polen en Bulgaren zegt de taal niet of niet goed te verstaan. Van de Bulgaarse migranten zijn het de Turkse Bulgaren (zij spreken zowel Bulgaars als Turks) die de meeste problemen hebben met het Nederlands; het gaat om de helft van de recent gemigreerden. Veel recente, jonge migranten uit Polen beheersen het Engels goed (en in mindere mate het Duits). Onder Turkse Bulgaren spreekt echter slechts 6% goed Engels. Dit betekent dat communiceren met autochtonen voor Turkse Bulgaren problematisch is. Tenzij ze een Turkse Nederlander als baas hebben, wat overigens vaker het geval is, beperkt hun taalniveau hen tot het doen van ongeschoold werk waarvoor weinig communicatie nodig is.

Door structurele armoede, het anderstalig zijn, discriminatie en racisme komen 'Roma-Bulgaren' in hun land van herkomst vaak op scholen met veel achterstandsleerlingen terecht. Of ze worden geplaatst in klassen voor kinderen met leerproblemen. Heel wat Roma houden hieraan een negatief schoolbeeld over en staan daardoor ook negatief tegenover onderwijs. Bovendien is de meerwaarde

van onderwijs voor hun eigen situatie niet altijd zichtbaar. Het behalen van een diploma levert hun geen garantie voor werk op, omdat veel Roma gediscrimineerd worden op de arbeidsmarkt. Dat maakt het moeilijk om onderwijs te zien als de sleutel tot een goede toekomst.

Werk en beroep

Geregistreerde Polen en Bulgaren hebben vaak tijdelijke contracten, ze maken lange dagen en het inkomen ligt vaak op of onder het minimumloon. Zonder (legaal) werk is de armoede nog groter. Van de recent gemigreerde Bulgaren heeft iets meer dan de helft een baan. De arbeidsmarktdeelname van Bulgaarse vrouwen is bijzonder laag: slechts 36% geeft aan te werken. Bulgaren werken vaak in de meest elementaire beroepen, bijvoorbeeld in de schoonmaakbranche en de bouw. Van de meest recent gemigreerde Polen heeft 84% een baan in Nederland; in veel gevallen werken ze onder hun niveau – veelal in de bouw, de agrarische sector en de industrie. Onder Polen is het gebruikelijk dat beide ouders werken, onder Bulgaren is dat veel minder. Veel Polen vinden werk via een uitzendbureau, Bulgaren vrijwel nooit. Zij vinden bijna altijd hun baan via bekenden uit de eigen etnische groep. Bulgaren hebben een relatief zwakke positie op de Nederlandse arbeidsmarkt, maar ze hebben hun positie toch aanzienlijk verbeterd ten opzichte van de situatie in hun land van herkomst.

In het Nederlandse onderwijs

Er zijn geen exacte cijfers over het aantal Poolse en Bulgaarse kinderen in het Nederlandse basis- en voortgezet onderwijs. Op 1 januari 2013 ging het bij de Polen naar schatting om 9.700 kinderen in de leeftijd van 4 t/m 11 jaar in het basisonderwijs: een verdubbeling ten opzichte van 2008, toen het nog 5.000 kinderen betrof. Ongeveer de helft van de Poolse leerlingen stroomt in groep 1 of 2 van het basisonderwijs in, de helft in latere groepen, meestal via een schakelklas. Cijfers van het SCP voor 2011 laten zien dat er in het voortgezet onderwijs destijds 3.200 leerlingen met een Poolse achtergrond zaten. Van hen volgde 42% havo/vwo-onderwijs. Dit ligt nauwelijks onder het niveau van autochtone leerlingen. Over de Bulgaarse kinderen is nog minder bekend dan over de Poolse. Het aantal Bulgaarse kinderen in de basisschoolleeftijd bedroeg in 2011 volgens het SCP ongeveer 2.100. Kijken we naar de

leeftijdscategorie 0-18 jaar, dan blijken er in 2014 bijna 28.000 Poolse kinderen en ruim 5.000 Bulgaarse kinderen in Nederland te staan ingeschreven.

Polen en Bulgaren in Nederland naar leeftijd, 2007 – 2014

JAAR	POLEN		BULGAREN	
	Totaal	0-18 jaar	Totaal	0-18 jaar
2007	51.339	4.582		1.094
2008	58.853	8.835		1.626
2009	68.844	12.755	2.222	
2010	77.178	15.056	2.855	
2011	87.323	16.961	3.434	
2012	100.775	19.745		4.177
2013	111.121	20.754	4.864	
2014	123.003		21.153	5.139

Bron: CBS Statline juli 2014

Onderwijs in Polen

In Polen geldt de leerplicht voor kinderen van 7 tot 17 jaar. Voor kinderen tussen 3 en 6 jaar zijn er 'kindergarten' (soort crèches) en niet-verplichte voorschoolse afdelingen. Vanaf hun 7e gaan kinderen zes jaar naar het lager onderwijs, en aansluitend naar het driejarig lager voortgezet onderwijs: het gymnazjum. Dit biedt leerlingen van 13 tot 16 jaar een algemeen vormend curriculum, en is bedoeld om meer duidelijkheid te krijgen over ieders aanleg en interesses. Na het eindexamen ontvangen de leerlingen een certificaat waarmee ze kunnen doorstromen naar zes verschillende richtingen in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs. Van daaruit kan men dan weer doorstromen naar het hoger onderwijs, wat ongeveer 20% van de leerlingen doet. De instellingen voor hoger onderwijs bepalen hun eigen toelatingsbeleid. Soms moet de leerling eerst een examen afleggen. Polen kent overigens geen strikte scheiding tussen hoger beroepsonderwijs en wetenschappelijk onderwijs. Het is vooral het curriculum waaruit blijkt in hoeverre een opleiding academisch of beroepsgericht van karakter is.

Onderwijs in Bulgarije

In Bulgarije geldt een onderwijsplicht voor kinderen van 7 tot 16 jaar. Kinderen kunnen van hun 3e tot hun 7e naar de kleuterschool, maar dit is niet

verplicht. Het basisonderwijs duurt acht jaar; de eerste vier jaar worden afgesloten met een certificaat. Kinderen van 10 tot 14 jaar volgen gedurende de tweede periode onderwijs dat hen voorbereidt op het voortgezet onderwijs. Dit wordt afgesloten met het certificaat voor basisonderwijs. Basisonderwijs kan men volgen op staats-, gemeente- of privé-scholen.

In het middelbaar onderwijs zijn er algemeen vormende scholen en beroepsscholen. Het algemeen voortgezet onderwijs bestaat uit diverse opleidingen met een duur van drie of vijf jaar. Leerlingen kunnen na het basisonderwijs ook doorstromen naar diverse opleidingen in het beroepsonderwijs, die twee tot vijf jaar duren.

Hoger onderwijs kan men in Bulgarije volgen aan drie verschillende instellingen: universiteiten, gespecialiseerde hogescholen en 'colleges'. Wetenschappelijk onderwijs wordt verzorgd door de universiteiten en de gespecialiseerde hogescholen, terwijl de colleges niet-wetenschappelijk hoger onderwijs verzorgen.

Na de val van het communisme ging het bergafwaarts met het onderwijs in Bulgarije, en de betere leerkrachten zochten massaal een baan in het privé-onderwijs. Veel kinderen van Bulgaarse Roma-gezinnen gaan vanwege discriminatie weinig of niet naar school, of ze verlaten (meisjes) het onderwijs op jonge leeftijd vanwege zwangerschap.

EU-arbeidsmigranten in de onderzoeksgebieden

Midden- en Oost-Europeanen in Rotterdam

Aantallen en spreiding

Het aantal Midden- en Oost-Europeanen in Rotterdam werd in 2013 op ruim 13.500 gesteld. Het exacte aantal is moeilijk in te schatten, omdat deze migranten hier soms maar kort verblijven (soms ook illegaal) en zich niet inschrijven in de Gemeentelijke Basisadministratie. Polen vormen de grootste groep, gevolgd door de Bulgaren, de Hongaren en de Kroaten. De gemeente schat het aandeel Roma bij de Bulgaren op ongeveer 20%. Deze groep baart de gemeente zorgen, want Bulgaarse Roma hebben vaak geen vast werk en daardoor liggen uitbuiting, overlast en criminaliteit bij hen op de loer.

IN ROTTERDAM	Polen	Bulgaren
Aantal (eind 2013)	6.195 (45,8%)	2.530 (18,7%)

Van de naar schatting ruim 13.500 Midden- en Oost-Europeanen woont 60% in een van de drie deelgemeenten Charlois (29%), Feijenoord (19%) en Delfshaven (12%).

Eind 2013 verbleven in Rotterdam 2.554 kinderen uit Midden- en Oost-Europa in de leeftijdscategorie 4-22 jaar.

Het basisonderwijs

Eind 2013 zaten er 49.624 leerlingen van 4-12 jaar in het Rotterdamse basisonderwijs, van wie er 1.066 (2,1%) afkomstig waren uit Midden- en Oost-Europa. Van alle leerlingen in het lokale basisonderwijs hebben er 497 (1%) de Poolse nationaliteit en 264 (0,5%) de Bulgaarse.

Van alle kinderen in de basisschoolleeftijd volgt 4% het speciaal basisonderwijs. Bij de Bulgaren is dit bijna 7%, bij de Polen 4,2%.

Uit een data-analyse van de gemeente Rotterdam blijkt dat een toename van Midden- en Oost-Europese leerlingen in het basisonderwijs van 'onderaf' komt, door instroom in groep 1. Er worden dus kennelijk veel kinderen in Nederland geboren.

Voortgezet onderwijs

Op peildatum 1 oktober 2013 telde het voortgezet onderwijs in Rotterdam 29.986 leerlingen. In de leeftijdsgroep 12-16 jaar zijn 516 leerlingen afkomstig uit Midden- en Oost-Europa. In de bovenbouw vmbo zitten in relatieve zin ongeveer evenveel kinderen van EU-arbeidsmigranten als (autochtoon) Rotterdamse leerlingen.

Een kleine 9% van de Rotterdamse jongeren tussen 12 en 18 jaar volgt praktijkonderwijs of speciaal onderwijs; bij de leerlingen uit Midden- en Oost-Europa is dit 6%. Bij de Bulgaren valt op dat er naar verhouding veel meer leerlingen op het praktijkonderwijs zitten: 8,2% van de Bulgaarse leerlingen tegenover 1,6% Poolse leerlingen.

Het beleid in Rotterdam

Voorlichting in eigen taal

De Rotterdamse aanpak voor Midden- en Oost-Europese migranten is verwoord in de Uitvoeringsagenda 2013-2014 EU-arbeidsmigratie. Een belangrijk element op onderwijsgebied is het inzetten van Poolse en Bulgaarse voorlichters. Zij lichten nieuwkomers voor over rechten en plichten, de werkwijze van instanties en instellingen, de taal en het onderwijs, zodat zij (beter) in staat zijn bij te dragen aan de economie en de sociale cohesie in de stad. Voor kinderen van nieuwkomers zijn er (internationale) schakelklassen waar ze intensief taalonderwijs krijgen.

Taalles voor volwassenen

Net als alle andere Rotterdammers met een taalachterstand kunnen EU-arbeidsmigranten gebruikmaken van de bestaande taalvoorzieningen in Rotterdam. Betreft het een traject dat gefinancierd wordt door gemeente of Rijk, dan wordt wel als voorwaarde gesteld dat men ingeschreven staat in de GBA. Overigens: ook voor de niet-ingezetenen zijn er taalactiviteiten. Deze worden veelal verzorgd door welzijnsorganisaties en richten zich minder op het behalen van een bepaald eindniveau dan de gesubsidieerde trajecten.

Midden- en Oost-Europeanen in Schiedam

Aantallen en spreiding

Het aantal Midden- en Oost-Europeanen in Schiedam werd eind 2013 op 2.284 gesteld : het aantal dat ingeschreven stond bij de gemeente. Het exacte aantal is moeilijk in te schatten, omdat niet iedereen zich inschrijft in de Gemeentelijke Basisadministratie, en men soms slechts kort in Nederland verblijft. Polen vormen in Schiedam de grootste groep, gevolgd door de Bulgaren. In 2013 is er een sterke groei van het aantal Bulgaren ten opzichte van eerdere jaren.

IN SCHIEDAM	Polen	Bulgaren
Aantal (eind 2013)	1.156 (50,6 %)	681 (27,1%)

Van de ingeschreven Midden en Oost Europeanen woont 44% in de wijk Oost, 26% in Schiedam-West en 9% in Nieuwland. Op 1 oktober 2013 verbleven in Schiedam 298 kinderen uit Midden- en Oost-Europa in de leeftijd 4-22 jaar.

Het basisonderwijs

Eind 2013 zaten er 7.056 leerlingen van 4-12 jaar in het Schiedamse basisonderwijs, van wie er 232 (3,2%) afkomstig waren uit Midden en Oost-Europa: 103 uit Polen (1,8%) en 96 uit Bulgarije (1,4%). Het speciaal basisonderwijs telde 249 leerlingen van 4-12 jaar in 2013. Hiervan hebben er 3 de Bulgaarse nationaliteit; geen enkele leerling is Pools.

Voortgezet onderwijs

Op peildatum 1 oktober 2013 zaten in Schiedam 33 leerlingen uit Midden en Oost-Europa op het voortgezet onderwijs: 20 uit Polen en 8 uit Bulgarije. In het voortgezet speciaal onderwijs en het praktijkonderwijs zaten 30 kinderen van EU arbeidsmigranten, van wie er 21 uit Bulgarije kwamen en 9 uit Polen.

Het beleid in Schiedam

Inzicht in problemen

Het Uitvoeringsplan 2012-2013 van Schiedam voor arbeidsmigranten uit Midden en Oost-Europa is in 2014 met een jaar verlengd, omdat de gemeente de inzet op EU-arbeidsmigranten noodzakelijk vindt. Het Uitvoeringsplan omvat thema's als voorlichting en registratie, werk en sociale voorzieningen, maar gaat ook nadrukkelijk in op taal, inburgering, eman-

cipatie en onderwijs.

Schiedam maakt jaarlijks een prognose van de in- en uitstroom van leerlingen uit de EU-arbeidsmigratielanden. Verder wil de gemeente meer inzicht in de problemen bij de jongeren (10-15 jaar en 16-23 jaar) en hun ouders op issues als onderwijs- en taalachterstand, huisvesting en thuis-situatie/gezinssituatie. Om schooluitval te voorkomen worden jonge EU-burgers, in samenwerking met Steunpunt Onderwijs, begeleid bij hun overstap naar middelbaar onderwijs. Alle jongeren tussen 12 en 18 jaar krijgen eerst een test bij het Steunpunt, waarna een schooladvies volgt.

Uitbreiding van mogelijkheden?

Voor leerlingen met weinig vooropleiding en andere leerlingen die extra ondersteuning nodig hebben, onderzoekt men met enige scholen de mogelijkheid om een Symbioseklas te starten, waarin het praktijk-onderwijs gecombineerd wordt met een intensief taalaanbod: dit om toe te werken naar een volledige overstap naar het reguliere vmbo.

Voor het VO wordt op beleidsniveau nagedacht over een traject dat optimaal aansluit op de behoeften en mogelijkheden van de nieuwkomers, vooral voor de 14-17 jarigen. Het kan bijvoorbeeld gaan om een leerwerktraject met extra taalondersteuning, dat uiteindelijk moet leiden tot een passend diploma en een doorstroomgarantie naar het mbo.

Midden- en Oost-Europeanen in Hoorn

Aantallen en spreiding

Het aantal Midden- en Oost-Europeanen in Hoorn werd in 2013 op bijna 1.200 geraamd. Het precieze aantal is moeilijk in te schatten omdat, zoals bekend, deze arbeidsmigranten soms maar kort hier verblijven en zich lang niet altijd laten inschrijven in de Gemeentelijke Basisadministratie. (Het aantal EU arbeidsmigranten dat werkelijk in Hoorn woont, wordt twee keer zo hoog geschat). De Polen vormen de grootste groep, gevolgd door de Roemenen en Bulgaren.

IN HOORN	Polen	Bulgaren
Aantal (eind 2013)	677 (56,5%)	28 (2,3%)

De meeste Polen en Bulgaren wonen in de wijken Grote Waal (155 = 12,9%), Risdam Noord (131 = 10,9%) en Kersenboogerd-Zuid (109 = 9,1%).

Het onderwijs

Eind 2013 volgden in Hoorn 6.585 kinderen c.q. jongeren in de leeftijd van 4-22 jaar onderwijs.

Van hen waren er 303 (4,6%) afkomstig uit Midden- en Oost-Europa: 172 (2,6%) hadden de Poolse nationaliteit en 9 (0,9%) de Bulgaarse.

NB: De gemeente Hoorn heeft geen inzicht in de aantallen kinderen die deelnemen in het (speciaal) basisonderwijs resp. het voortgezet (speciaal) onderwijs.

Het beleid in Hoorn

De gemeente Hoorn heeft geen specifiek uitvoeringsplan voor arbeidsmigranten uit Midden en Oost-Europa. Voor kinderen van EU arbeidsmigranten met een (taal)achterstand voert de gemeente het algemene onderwijsachterstandenbeleid uit voor kinderen tot en met 12 jaar.

Onderwijsaanbod 4-12 jarigen (nieuwkomers)

In het onderwijsachterstandenbeleid van de gemeente Hoorn is aandacht voor voor- en voegschoolse educatie. Daarnaast subsidieert de gemeente twee nieuwkomersklassen (onderbouw) en een schakelklas voor kinderen in de bovenbouw van het primair onderwijs (niet per se voor nieuwkomers).

Onderwijsaanbod 12-18/21 jarigen

De gemeente Hoorn kent geen specifiek aanbod voor kinderen van nieuwkomers in de leeftijd van 12 tot 18/21 jaar.

Poolse ouders in Schiedam, Rotterdam en Hoorn

Een schets van de gezinnen

Er is met achttien Poolse ouders gesproken: tien in Schiedam, vijf in Rotterdam en drie in Hoorn. Het gaat om veertien vrouwen en vier mannen. Drie van de vrouwen zijn alleenstaande moeders. In totaal hebben de ouders 34 kinderen, die in leeftijd variëren van 3 tot 20 jaar. Een van de kinderen, een jongen van 18, is in Polen gebleven. Veertien kinderen zitten in een schakelklas of hebben daar gezeten. Acht geïnterviewden wonen vijf jaar of korter in Nederland; de overige tien zijn langer dan vijf jaar en korter dan negen jaar in Nederland (zie ook de overzichten in de bijlage). Aanvullend op de individuele interviews is een groeps gesprek gevoerd met zes Poolse ouders van de Centrale Opvang Nieuwkomers Schiedam, een school voor kinderen die uit het buitenland komen.

Werk en inkomen

In tien van de betrokken gezinnen werken vader en moeder allebei, bij de andere acht werkt moeder niet. Alle acht hebben kinderen van 4 jaar of jonger, en de zorg daarvoor is de meest genoemde reden dat ze nu thuis zijn. De vaders werken als schilder, automonteur, timmerman, kabeltechnicus, in een blikdrukkerij of een andere fabriek; zes vaders verdienen de kost in de kassen. Ze zijn allemaal in loondienst, maar niet iedereen heeft een vast contract. Vooral bij de tuinders is het moeilijk om een vast contract te krijgen. In de praktijk is er echter altijd wel werk. Van de moeders werken er vijf ook in de kassen, twee staan er in een winkel, een is kraamverzorgster, een werkt als postsorteerder, en een doet inpakwerk.

Praktisch alle ouders zijn naar Nederland gekomen omdat de economische situatie hier beter is dan in Polen, en omdat ze hier meer kunnen verdienen.

In Polen verkochten mijn vrouw en ik fruit en groenten op de markt, we hadden het prima en verdienden redelijk. Maar toen de grote supermarkten kwamen, werd het steeds moeilijker om rond te komen. Dat is de reden dat we ons hier gevestigd hebben.

Ongeveer de helft van de ouders heeft een lagere beroepsopleiding, de andere helft een middelbare beroepsopleiding en één respondent is hoger opgeleid. Zij is goed voorbereid naar Nederland gekomen:

In Polen werkte ik als verloskundige. Daar vond ik op internet een baan in Nederland, als kraamverzorgster. Op een zaterdag ben ik naar Nederland gegaan en meteen op maandag begonnen met mijn werk. Ik ben al in Polen op Nederlandse les geweest en heb ook hier lessen gevolgd. Mijn man werkt hier als automonteur, hij heeft een jaarcontract.

Gezinsleden verspreid

In meer dan de helft van de gezinnen is de vader eerst naar Nederland gekomen om werk te zoeken, en bleef moeder met de kinderen nog zeker een half jaar in Polen. De periode dat de gezinsleden verspreid woonden, varieert van zes maanden tot vijf jaar: in één gezin is moeder pas na vijf jaar naar Nederland gegaan en zijn beide kinderen daarna nog een jaar in Polen gebleven.

Zes gezinnen zijn wel meteen voltallig naar Nederland gekomen. In een van die gezinnen ging de dochter na twee jaar in Nederland terug naar Polen.

Mijn dochter was 9 jaar toen we naar Nederland kwamen, ze heeft hier twee jaar gewoond. Maar ze had zoveel heimwee, dat ik met haar ben teruggegaan naar Polen. Ik heb daar geprobeerd werk te zoeken, maar dat was geen succes. Dus ben ik weer teruggegaan naar Nederland en mijn dochter is bij mijn moeder en mijn zus gebleven. Na twee jaar is zij óók weer naar Nederland gekomen. Nu zit ze in een schakelklas op het voortgezet onderwijs.

Een van de alleenstaande moeders is zonder haar kind naar Nederland gekomen; haar dochter bleef bij haar ex-man.

Uit de verhalen van de ouders blijkt dat de kinderen en ook de moeders er vaak last van hebben als ze gespreid hebben gewoond; er is heimwee, en er zijn zorgen om de achtergebleven kinderen. Ouders die al oudere kinderen hadden toen ze in Nederland kwamen, hebben ervaren dat het beter is om te emigreren als de kinderen nog klein zijn.

Mijn zoon mist zijn oudste broer in Polen heel erg. Ik voel me schuldig. Het gaat ook niet goed met mijn zoon in Polen, ik had hem beter niet bij zijn oma kunnen laten. Ik heb er verdriet van dat ik niet voor hem zorg. En ik weet niet hoe het nu verder moet.

Oriëntatie op Nederland

Praktisch alle ouders spreken thuis Pools met elkaar en met de kinderen. Vijf van hen zeggen ook zo nu en dan Nederlands met de kinderen te spreken.

Een vader zegt dat hij buitenshuis altijd Nederlands spreekt met zijn kinderen. Een van de moeders, zij is getrouwd geweest met een Nederlandse man, spreekt met haar kinderen geen Pools maar alleen Nederlands. In alle andere gezinnen spreken kinderen onderling Nederlands én Pools.

Acht ouders spreken redelijk tot goed Nederlands, de andere tien spreken het matig tot slecht. Ze beheersen de taal bijvoorbeeld onvoldoende om een rapportgesprek op school te kunnen voeren. Praktisch alle ouders hebben wel een cursus gevolgd. Acht respondenten hebben nu Nederlandse les (medio 2014), op school of in een buurthuis. Twee nemen er privé-les, omdat ze het niveau en het tempo van de taallessen op school te laag vinden.

Onregelmatige diensten maakt het voor een aantal ouders moeilijk om een taal cursus op school of in een buurthuis te volgen. Eén respondent geeft aan dat de cursus op school na twee maanden stopte, een andere vond de cursus te moeilijk (alle uitleg was in het Nederlands) en is zelf gestopt. Voor weer een andere ouder waren taallessen te duur, en één moeder had zich opgegeven voor een taal cursus op de school van haar dochter, maar de school heeft haar nooit een uitnodiging gestuurd.

Last van heimwee

De meeste ouders willen graag in Nederland blijven, maar het hangt wel mede af van het werk of ze dat ook doen. Twee moeders, die heimwee hebben naar de familie, zouden graag teruggaan naar Polen. Maar omdat de kinderen hier inmiddels al enkele jaren op school zitten, vinden ze een terugkeer te inge-

wikkeld; in Polen zouden de kinderen dan namelijk een leerachterstand hebben. Bovendien krijgt één moeder van haar ex-man geen toestemming om haar kinderen mee te nemen naar Polen.

Een van de vaders vertelt dat zijn vrouw veel last heeft van heimwee:

Mijn vrouw heeft wel momenten dat ze terug wil, maar ik ben ervan overtuigd dat we beter hier kunnen blijven. Want in Polen is het economisch gezien heel moeilijk. Eigenlijk is er geen weg terug; zolang de kinderen hier op school zitten en het goed doen, moeten we hier blijven. Als de kinderen zelfstandig zijn, kunnen we opnieuw bekijken wat we gaan doen. Als mijn vrouw teveel zeurt, zeg ik: "Wil je dat onze kinderen net zo worden als wij? Dat ze in Polen naar school gaan en daarna naar Nederland moeten komen om hier werk te zoeken voor een paar maanden per jaar?" En dan stopt ze met zeuren.

Oriëntatie op Polen

In hoeverre streven de Poolse ouders ernaar dat hun kinderen zich (ook) op het land van herkomst oriënteren? Kinderen uit vier gezinnen volgen momenteel Poolse les, en nog eens vier ouders (van verschillende gezinnen) willen dat hun kinderen dat volgend jaar gaan doen. De lessen zijn twee keer per maand op zaterdag, in de Poolse school die gekoppeld is aan de Poolse kerk in Rotterdam en Amsterdam. De kinderen krijgen les in de Poolse taal en cultuur en catechisatie. Ouders kiezen hiervoor om de toekomstkansen van hun kinderen te verbreden, voor hun identiteitsvorming, of omdat ze graag willen dat de kinderen ook kennis hebben over de eigen cultuur. De ouders zijn overigens tevreden over het niveau. De kinderen zelf vinden het niet altijd leuk om naar school te moeten in het weekend.

Onze kinderen zitten op de Poolse school van de katholieke kerk. Ze krijgen een uurtje Poolse les en een uurtje kerkdingen. Ik ben tevreden over de lessen en ze gaan goed vooruit. Mijn zoon vindt de school maar zo-zo, en mijn dochter vindt het helemaal niks. Zij is echt een Nederlands kind. Ze vindt het Poolse systeem niet goed omdat ze heel veel huiswerk krijgen.

Ik vind het belangrijk dat mijn kind catechese en de Poolse taal leert, en over de Poolse gebruiken. Hij moet weten waar hij vandaan komt

De overige tien ouders hebben er verschillende redenen voor om hun kind niet op Poolse les te doen: de kinderen willen het zelf niet, de ouders vinden het niet nodig omdat ze toch in Nederland blijven, er is geen mogelijkheid voor Poolse les in de buurt, of het vervoer is een probleem.

Bij aankomst in Nederland heeft mijn dochter op de Poolse school van de ambassade gezeten, ze hebben daar een officieel Pools programma. De kinderen krijgen daar ook een rapport dat geldig is in Polen. Toen mijn dochter terugging, kon ze dan ook vrij gemakkelijk de draad oppakken in het onderwijs. Nu ze weer in Nederland is, zouden we haar wel weer de lessen in Den Haag willen laten volgen, maar het vervoer daar naartoe is lastig te regelen.

Op zoek naar een school

De helft van de ouders heeft hun kind zelf aangemeld op de school die het dichtst bij hun huis was. De andere helft zocht een school met de hulp van een kennis, vriendin, collega, werkgever of familielid. Eén vader vond via een Poolse website de Centrale Opvang Nieuwkomers (CON) in Schiedam. Vier ouders, die zelf of met iemands hulp een school hadden gevonden, kregen direct bij de inschrijving – en in één geval pas enkele dagen nadat het kind was gestart – van die school het advies om hun kind aan te melden bij de CON. Deze ouders waren dus blijkbaar niet eerder geïnformeerd dat ze bij de CON moesten zijn.

Veertien kinderen in elf gezinnen hebben te maken (gehad) met een schakelklas: ten minste één van de kinderen in deze gezinnen was ouder dan 6 jaar bij de start in het Nederlandse onderwijs. Zoals hiervoor al bleek, was het niet voor alle ouders duidelijk dat er scholen zijn met een specifieke voorziening voor nieuwkomers. Enkele kinderen gaan volgend schooljaar vanuit de schakelklas primair onderwijs (op de CON) naar het reguliere onderwijs. De ouders vinden het jammer dat hun kind niet op de huidige school kan blijven, nu ze er net gewend zijn. Overigens: niet alle ouders hebben gebruikgemaakt van voorschoolse voorzieningen, omdat ze hiervan niet op de hoogte waren. Van de acht kinderen die 4 jaar of jonger zijn, gaan er vijf naar de voorschool of zijn erheen gegaan.

Mijn zoon is met vijf jaar naar de basisschool gegaan. Ik wist niet dat er een peuterspeelzaal bestond. Mijn jongste kind gaat in september naar de basisschool; ik ben er trots op dat zij al op haar 2e jaar is begonnen op de peuterspeelzaal.

Nieuwkomers met kinderen die in het voortgezet onderwijs thuishoren, melden zich via de werkgever, een collega, burens of na doorverwijzing van de gemeente bij de instantie die de toeleiding naar de internationale schakelklassen verzorgt. In Rotterdam is dat Koers VO, in Schiedam het Steunpunt Onderwijs. Zij nodigen het kind uit voor een test. Op basis van de uitkomst krijgen ze een advies voor een bepaalde school. De ouders vinden dit een duidelijke procedure.

De vijf ouders met een kind in het voortgezet onderwijs, hebben meer zorgen dan die met kinderen op de basisschool: bijvoorbeeld over verzuim, taalachterstand, de grotere vrijheid in het onderwijs, drugs- en alcoholgebruik. Enkele geven aan dat ze door hun eigen beperkte vaardigheid in de Nederlandse taal, hun kinderen niet altijd kunnen volgen en ondersteunen.

Inzicht in het onderwijssysteem

Alle respondenten zeggen dat het ingewikkeld is voor hen om het Nederlandse onderwijssysteem te doorzien; zelfs internet-informatie in het Pools over het onderwijs in Nederland, is moeilijk te begrijpen. En dan komt men weleens voor onaangename verrassingen te staan. Zo wilde een van de zoons, die met 16 jaar was ingestroomd in een schakelklas en op zijn 18e van die school af moest, doorstromen naar mbo 1. Toen bleek dat hij minimaal vijf jaar in Nederland moest zijn om recht te hebben op studiefinanciering, is hij gestopt. Moeder maakt zich zorgen, want nu gaat haar zoon niet naar school én hij heeft geen werk.

Op school krijgen ouders wel informatie, maar die gaat vooral over het onderwijs op die school, niet zozeer over het onderwijssysteem. Zodoende weten bijvoorbeeld niet alle ouders tot welke leeftijd de kinderen naar de basisschool gaan, hoe de keuze voor het vervolgonderwijs tot stand komt en welke rol de ouders hierin hebben. Ook de verschillende niveaus in het voortgezet onderwijs zijn vaak onbekend, en niet alle ouders weten dat ze in Magister de prestaties, het huiswerk en het verzuim van hun kind kunnen volgen.

Enkele ouders vertelden overigens dat ze bij een voorlichtingsbijeenkomst in een Rotterdams buurthuis informatie over het onderwijs in hun eigen taal hadden gekregen. Dat vonden ze zeer verhelderend.

Contact met de leerkrachten

Alle ouders van het groepsgesprek zijn tevreden over het contact met de school. Het is gemakkelijk om contact te maken met de leerkracht, ze wonen open lessen bij – zodat ze kunnen zien waar de kinderen mee bezig zijn – en enkele ouders maken gebruik van de inloopmomenten. Sommige ouders vinden het contact weleens lastig vanwege de taal.

Negen individueel geïnterviewde ouders zijn ook positief over het contact met school. Op één na gaan ze allemaal naar de rapportgesprekken. Soms gaat de echtgenoot mee en vertaalt dan (als zijn Nederlands beter is), of het kind tolkt zelf, of een oudere broer of zus voert samen met de ouder(s) het gesprek in het Engels. Enkele moeders vragen een andere moeder mee die beter Nederlands spreekt. Ook zijn er ouders die de Poolse medewerker van de gemeente Rotterdam vragen of ze kan tolken tijdens een rapportgesprek.

In het begin wilde ik iedere keer met de leerkracht praten om te horen hoe het met de kinderen gaat, en wat ze thuis kunnen doen. Maar toen zei de leerkracht dat we dan beter een echt gesprek konden aanvragen, om meer tijd te hebben. En nu hebben we een keer per maand een gesprek.

Ouders vinden het belangrijk dat school hen informeert als er iets bijzonders aan de hand is.

Als er iets is met mijn kind, dan informeert school mij. Mijn dochter had littekens bij zichzelf gemaakt, en school heeft mij toen direct uitgenodigd voor een gesprek. Mijn dochter werd gepest, dat heb ik school verteld. Zij hebben er toen in korte tijd een gesprek over georganiseerd. Ik heb nu iedere zes tot acht weken een gesprek op school.

Vooral de ouders die in de kassen werken, hebben vanwege de lange werktijden vaak niet de mogelijkheid om hun kind van school te halen; de mogelijkheden voor contact tussen leerkracht en ouder zijn daardoor beperkt.

Als wij vrij zijn, dan halen we de kinderen. Maar in de zomer lukt dat vaak niet, dan doet de oppas het.

Drie ouders zijn minder tevreden over het contact met school – één ouder met een kind op de basisschool, en twee met een kind in het voortgezet onderwijs. Een van deze twee hoorde pas na twee jaar dat de kinderen op school bijles kunnen krijgen. Terwijl die moeder graag extra ondersteuning had gehad voor haar dochter, want het gaat niet goed met haar op school. De andere ouder vindt dat de mentor haar wel wat actiever kan informeren. Het komt nu weleens voor dat haar dochter twee dagen gespijbeld blijkt te hebben zonder dat school de ouders iets had laten weten.

Een moeder, die nu wel tevreden is over de communicatie met de school van haar zoon, had eerder een negatieve ervaring. Haar kind werd na twee jaar basisschool doorverwezen naar het speciaal onderwijs. Nu had de moeder in die twee jaar wel begrepen dat hij een taalachterstand had, maar ze had nooit gehoord dat het problematisch was. De leerkracht ging met de moeder naar een school voor speciaal onderwijs om te laten zien dat dit de beste plaats was voor haar zoon. Maar de moeder gaf geen toestemming; ze vroeg de school om extra huiswerk, en zo is hij van zijn achterstand afgekomen. Ze spreekt bijna iedere dag wel even met de leerkracht van haar zoon, en hij hoort nu bij de drie beste leerlingen van de klas.

Wat vindt men van de school?

Twee op de drie ouders zijn heel tevreden over de school als geheel; er is veel aandacht voor de taalontwikkeling, de sfeer voelt goed, en ze hebben er vertrouwen in dat school het ze laat weten als er iets aan de hand is met hun kind. Enkele ouders zijn er zeer over te spreken dat ze duidelijke opdrachten krijgen om thuis met het kind te oefenen. Ook zeggen twee moeders het fijn te vinden dat er veel Nederlandse kinderen op school zitten, dan leren hun eigen kinderen beter en sneller de taal. Een ouder is positief over Magister; het helpt haar goed op de hoogte te blijven van de cijfers van haar dochter. Een andere moeder in het voortgezet onderwijs vindt het prettig dat school haar via een briefje informeert als haar dochter afwezig was, of te laat. Een deel van de ouders is positief over de vriendelijke manier waarop kinderen worden aangesproken

door leerkrachten. In Nederland wordt mét kinderen gepraat, terwijl in Polen vaak tégen hen gesproken wordt, aldus deze ouders. De deelnemers aan het groepsgesprek bij de CON waarderen het dat school veel doet om ouders te informeren, en hun inzicht te geven in wat kinderen leren.

Ik schrok toen ik de eerste keer een brief kreeg van school om op gesprek te komen. In Polen krijgen ouders een brief als er iets mis is met hun kind. Mijn zoon heeft ADHD en we maken met school goede afspraken, we worden goed begeleid. Mijn zoon doet het veel beter dan in Polen.

Enkele ouders vinden dat de school niet genoeg specifieke aandacht heeft voor de taalontwikkeling van kinderen met Pools als thuistaal in de onderbouw. Op scholen worden snel goede resultaten verwacht, terwijl sommige kinderen aan twee jaar schakelklas niet genoeg hebben. Er kan meer rekening worden gehouden met het tempo van kinderen. Eén moeder hoorde van andere ouders over extra lees- en schrijflessen.

In het voortgezet onderwijs hebben méér ouders kritiek. Een van de moeders ziet de prestaties van haar dochter verslechteren, volgens haar onder invloed van verkeerde (Poolse) vrienden. De school start in overleg met de ouders bijles, maar verzuimt hen in te lichten als dochter na twee keer bijles niet meer op komt dagen. De moeder hoort dit pas na maanden. Ouders brengen regelmatig naar voren dat het niveau van het onderwijs in Polen hoger is en dat kinderen daar meer huiswerk krijgen. Sommige ouders vinden dat (hun) kinderen onder hun niveau worden geplaatst in Nederland. Een andere kritische opmerking: een school had wel informatie in andere talen, maar niet in het Pools.

Begeleiding van het kind

Tien ouders geven aan dat hun kinderen in het basisonderwijs geen huiswerk krijgen, terwijl dat wel goed zou zijn voor hun taalontwikkeling. De meeste van deze ouders hebben wel het advies gekregen van school om hun kinderen thuis naar de Nederlandse televisie te laten kijken en boekjes te laten lezen. Dit zien ze niet als huiswerk. Op de CON krijgen de kinderen woordjes mee die ze thuis met hun ouders kunnen oefenen. Enkele ouders vinden het wel prettig dat kinderen alleen op school leren en thuis vrij zijn; sommige moeders hebben door hun lange werkdagen, en soms ook de problematische gezins-

situatie (zie het volgende citaat), weinig tijd om hun kinderen te begeleiden. Een moeder die met een dochter van 13 en een zoon van 16 naar Nederland kwam:

Poolse kinderen in de puberleeftijd die in Nederland komen, hebben het idee dat alles mag. Er is hier veel vrijheid, veel invloed van drugs en alcohol. De eerste jaren heb ik de hele dag in de tuinbouw gewerkt, waardoor ik weinig controle had over mijn kinderen. Vanwege alcoholproblemen van mijn man ben ik gescheiden. Ik heb het heel moeilijk gehad in het begin.

En een moeder met een dochter van 14:

Ik heb zes jaar samen met mijn man in de kassen gewerkt. Omdat ik daar zeven dagen in de week moest werken, heb ik nu een andere baan gezocht. Ik werk nog steeds in de kassen, maar nu van maandag tot en met vrijdag. Op zaterdag werk ik vijf uur en op zondag ben ik vrij.

Vier ouders hebben zelf heel gericht aan school gevraagd hoe ze hun kind thuis het beste kunnen ondersteunen. Twee moeders krijgen op initiatief van school vanaf het nieuwe schooljaar opdrachten voor thuis, zodat ze hun kind in groep 1 en 2 beter kunnen begeleiden. Dat mag ook in het Pools. Vijf ouders kunnen hun kind alleen bij rekenen of wiskunde helpen; voor andere vakken beheersen ze het Nederlands niet voldoende.

De meeste ouders zijn overigens niet bekend met de mogelijkheden voor bijles of huiswerkbegeleiding; bij de vier kinderen voor wie er gebruik van wordt gemaakt, heeft de school het zelf voorgesteld. Een van de moeders maakt zich veel zorgen over haar dochter, ze weet niet hoe ze haar kan helpen.

Mijn dochter van 12 heeft extra lessen om de taal te leren spreken. Zij is extreem verlegen. Ze durft ook niets te vragen in de klas. Als de juf iets vraagt en ze weet het antwoord niet, dan zegt ze niets. Ze is bang. De kinderen hebben drie jaar bij hun grootouders gewoond, en daar is ze mishandeld door oma.

Uit het gesprek blijkt dat de leerkracht niet op de hoogte is van deze situatie. En moeder was niet bekend met schoolmaatschappelijk werk; tijdens het interview geeft ze aan dat ze graag een afspraak wil maken.

Enkele moeders hebben over bijles en huiswerkbegeleiding wel iets gehoord van andere ouders, of bij een (Pools-talige) voorlichtingsbijeenkomst in het buurthuis. Eén gezin heeft gebruikgemaakt van de ‘voorleesexpres’: iemand komt dan twintig weken bij een gezin aan huis om voor te lezen en samen met de ouders de taalomgeving te verrijken. Daarna kunnen de ouders dat voortzetten. Een vader heeft voor de vakantie huiswerk gevraagd aan school, en in dat gezin doet de oppas taalspelletjes met de kinderen.

Bulgaarse ouders in Rotterdam en Schiedam

Een schets van de gezinnen

In Rotterdam is met elf Bulgaarse moeders gesproken, in Schiedam met zes moeders en vier vaders. Twee van de in totaal 21 respondenten zijn alleenstaande moeders, de anderen wonen hier met hun partner. De betrokken gezinnen tellen samen 44 kinderen, in leeftijd variërend van enkele maanden tot 21 jaar. Elf kinderen zitten in een schakelklas of hebben daarin gezeten. Vijftien ouders wonen korter dan vijf jaar in Nederland, vier van hen enkele maanden tot een jaar. Bij drie gezinnen woont een oma in. (Voor meer gedetailleerde gegevens over de respondenten: zie de overzichten in bijlage I) Aanvullend op de individuele interviews is een groepsgesprek gevoerd met vijf Bulgaarse ouders van de Centrale Opvang Nieuwkomers (CON) in Schiedam, een school voor kinderen die uit het buitenland komen.

Onregelmatig werk en inkomen

Van de geïnterviewde Bulgaarse mannen zijn er enkele werkloos. De meesten hebben werk, zij het vaak onregelmatig, dus ook met onregelmatige inkomsten. Eén heeft er een supermarkt, een ander een vaste baan, maar de overigen werken op oproepbasis – als zzp'er of zwart. Ze hebben af en toe een klus in de bouw, ijzerhandel, transport en afvalverwerking. Eén respondent vervoert mensen en goederen naar Bulgarije.

Deze mensen nemen vaak een klus aan van iemand die zelf een bedrijf heeft. Omdat ze geen Engels, Nederlands of Duits spreken, zijn ze voor hun klussen aangewezen op de Turken. Deze werken graag met Bulgaren, want die zijn al blij met 100 euro en hebben niet door dat de Turkse opdrachtgevers op deze manier veel geld voor zichzelf verdienen. Als ze andere Turken voor die klussen inhuren, kost hun dat veel meer.

Van de moeders heeft er één een vaste baan als chef in een Turks restaurant. Drie andere moeders hebben soms schoonmaakwerk, de overige werken niet.

Enkele geïnterviewden hebben geen enkele scholing gehad, andere alleen basisonderwijs; sommigen

hebben ook nog enkele jaren vervolgonderwijs gedaan, en drie moeders zijn opgeleid op mbo-niveau.

Dochters kwamen later

De twee alleenstaande moeders zijn in eerste instantie zonder hun kind naar Nederland gekomen. Een van deze moeders was vier jaar illegaal in Nederland. Met zwart werken als schoonmaakster wist ze 1.000 euro per maand te verdienen. Ze was opgelucht dat ze zich in 2007, toen Bulgarije officieel tot de EU toetrad, kon inschrijven in de GBA. Haar dochter was in eerste instantie bij haar vader in Bulgarije gebleven. Deze wilde niet dat zijn dochter met zijn ex-vrouw mee zou gaan naar Nederland. Toen die na drie jaar stopte met de financiële bijdrage voor haar dochter, gaf hij haar alsnog toestemming zich bij haar moeder te voegen.

De dochter van de andere alleenstaande moeder heeft drie jaar bij de grootouders in Bulgarije gewoond. Moeder was vast van plan om flink wat geld te verdienen in Nederland en dan terug te gaan. Toen ze zich na enkele jaren realiseerde dat ze niet terug zou keren naar Bulgarije, heeft ze haar dochter van 7 naar Nederland laten komen.

Heen en weer

Bij zes gezinnen is de man eerst naar Nederland gegaan, om werk te zoeken. Hierbij is één moeder met haar zoon (toen 4 jaar) haar man achterna gereisd toen die hier na een jaar werk had gevonden. Hij raakte echter zijn baan kwijt, waarna moeder met inmiddels twee kinderen weer terugging naar Bulgarije. Ze bleven daar twee jaar – tot de man weer aan de slag kon, zij het onregelmatig. Zijn vrouw werkt 10 uur per week bij een tandarts. Het gezin is recent van Schiedam naar Rotterdam-West verhuisd. Als gevolg van het vele heen en weer reizen, heeft hun oudste zoon in Nederland al op drie verschillende scholen gezeten.

De andere gezinnen zijn wel 'compleet' naar Nederland gekomen.

De man van een van de respondentes heeft tien maanden in detentie gezeten. Haar oudste zoon van 17 (uit een eerder huwelijk) is in Nederland niet naar school gegaan. Hij moest namelijk voor inkomen

zorgen tijdens de celstraf van zijn stiefvader; daarna was hij 18 en kon zich niet meer inschrijven. Vader en zoon werken nu op oproepbasis – vader als stukadoor, zoon als allround klusser.

Orientatie op Nederland

De meeste geïnterviewde Bulgaren spreken Turks. De thuistaal van de etnisch Bulgaarse gezinnen is Bulgaars resp. Nederlands, de Roma-gezinnen spreken thuis Bulgaars en Romani, en sommige ook nog Turks. Bij de Turkstalige Bulgaren zijn er enkele gezinnen (die al een paar jaar hier wonen) waar de kinderen thuis onderling vaak Nederlands spreken. Alle ouders zeiden thuis Bulgaars te spreken. Vijf ouders kunnen zich enigszins tot redelijk redderen met de Nederlandse taal, de vijftien anderen spreken het niet of nauwelijks. Vijf van hen (moeders) volgen nu Nederlandse les in een buurthuis of een vrouwen centrum. Twee andere moeders zitten in een praatgroep over opvoeding en komen op die manier met de taal in contact. De intensiteit en het niveau van de cursussen zijn niet bekend. Enkele moeders geven aan dat de kosten voor de cursus (65 voor 6 maanden) te hoog zijn. Eén moeder kon de taalles op de school van haar kind niet volgen omdat haar jongste kinderen nog niet op school zaten; ze had geen opvang voor hen. Een andere moeder moet zorgen voor haar kinderen en haar zieke moeder. Enkele ouders zijn gestopt met de taalcursus omdat ze deze niet konden volgen.

Ik ben vijf keer naar Nederlandse les geweest, dat was een gratis cursus op school. Ik zat met zes Turkse vrouwen in de les. De lerares sprak Nederlands, en de moeders spraken onder elkaar Turks. Ik begreep het Nederlands niet maar het Turks óók niet. Na vijf keer heb ik het opgegeven.

Geen van de kinderen volgt buitenshuis Bulgaarse les. Veel kinderen pikken het Bulgaars op van de satelliettelevisie; twee moeders geven hun kind zelf les in Bulgaars schrijven.

Mijn kind kan Bulgaars spreken, lezen en schrijven. Dat hebben wij haar zelf geleerd, en ze heeft veel van de televisie opgestoken. Ze kan ook Turks spreken, maar niet lezen en schrijven. Ik vind het belangrijk dat mijn kind geen toerist is in haar vaderland, dat ze daar ook met mensen kan communiceren.

Of hun kinderen actief het Bulgaars beheersen, mondeling en schriftelijk, lijkt voor veel van de ouders niet echt een zorg. Hoewel er in Nederland wel enkele locaties zijn waar Bulgaarse les wordt gegeven (o.a. in Leiden, Den Haag en Amsterdam) weet slechts een enkele ouder hiervan.

Alle respondenten willen in Nederland blijven. Tien zeggen dat het wel afhankelijk is van het werk – en dus van hun financiële situatie – of dat ook lukt. Enkele ouders hebben grote geldproblemen en denken dat ze terug moeten naar Bulgarije. Sommigen voelen zich hier gediscrimineerd en zouden daarom wel terug willen, maar ze zien in Bulgarije te weinig toekomstmogelijkheden. De school van de kinderen vormt een belangrijke reden om hier te blijven; de meeste ouders zijn zeer tevreden over de school en het onderwijs in Nederland.

Op zoek naar een school

Drie moeders wonen ten tijde van het interview ongeveer een half jaar in Nederland. Hoe hebben zij de huidige school van hun kinderen weten te vinden? Bij één moeder hebben vrienden geholpen met zoeken. Overigens weet ze de naam van de school niet, en denkt ze dat haar kinderen het reguliere programma volgen, zonder extra Nederlandse les. Waarschijnlijker is dat haar oudste zoon van 12 in een schakelklas zit. Na de zomervakantie van 2014 is hij naar het voortgezet onderwijs gegaan; hiervoor heeft hij een toets moeten maken. Zijn ouders kregen destijds een brief waarin stond naar welke school hij zou gaan. Moeder had de indruk dat zij niet zelf een school konden kiezen.

Een andere moeder kreeg na haar inschrijving bij de gemeente brieven waarin stond dat ze haar kind van 7 moest aanmelden op een school. Een neef van haar man, die al twee jaar in Nederland was, heeft ervoor gezorgd dat haar dochter op dezelfde school terecht kwam als zijn kinderen. Nu is het gezin onlangs verhuisd, en ze moet eigenlijk naar een andere school op zoek.

Twee jaar thuis

Bij één gezin, dat een klein halfjaar in Nederland is, is nog geen van de vier kinderen (4, 6, 11 en 13) al naar school geweest. Volgens hun moeder heeft ze bij de inschrijving in de GBA geen informatie gekregen over het onderwijs in Nederland. Door contact van de ouders met de stichting Welzijn Schiedam, kwam de hulpverlener erachter dat de kinderen nog niet op een school waren aangemeld. Dat is inmiddels wel gebeurd.

Van een ander gezin zijn de kinderen zelfs de eerste twee jaar in Nederland niet naar school geweest. De vader wist niet hoe het onderwijssysteem hier in elkaar zat. Een hulpverlener met wie hij in zijn eigen taal kon praten, wees hem erop dat zijn kinderen naar school moesten. Zijn dochter (15) heeft toen eerst een test gemaakt; ze zit nu in de internationale schakelklas. Zijn zoon zit op een basisschool waarvan de man de naam niet weet. De school heeft geregeld dat twee keer in de week iemand zijn zoon komt helpen met huiswerk. Vader weet niet vanuit welke organisatie deze begeleiding komt.

Hulp bij inschrijving

Ook ouders die al langer in Nederland wonen hebben hulp gehad: van vrienden, familie, kennissen, of van een Bulgaarse of Turkssprekende welzijns-werker. Daarbij gaat het om de keuze van een (eerste) school én concrete hulp bij het inschrijven. Veel van de ouders met jonge kinderen die naar het reguliere onderwijs konden, hebben gekozen voor een school in de buurt en regelden zelf de inschrijving. Twee ouders hadden hun kinderen aangemeld bij een school in de buurt, maar werden na een paar dagen doorverwezen naar de Centrale Opvang Nieuwkomers (CON) in Schiedam. Zeker voor de werkende ouders is dat lastig, omdat deze school voor de meeste relatief ver weg ligt en het nogal wat tijd kost om de kinderen te halen en brengen. Bovendien brengt het reiskosten met zich mee.

Niet meer naar school

De helft van de geïnterviewde ouders heeft in Nederland kinderen gekregen, of men is met kinderen jonger dan 6 jaar naar Nederland gekomen. Om die reden hebben ze geen ervaring met schakelklassen en de overstap naar het reguliere onderwijs. Twee jongens die 16 en 17 jaar waren bij aankomst in Nederland, zijn hier niet meer naar school gegaan. De ene jongen werkt samen met zijn vader (die stukadoor is), de andere moest de kost verdienen omdat zijn stiefvader een celstraf uitzat. Bij de kinderen die wél de overstap van schakelklas naar regulier onderwijs maken, blijft dat in het basisonderwijs voor een aantal ouders onzichtbaar. Namelijk: omdat de kinderen doorstromen binnen dezelfde school en de ouders vaak niet weten dat zij zélf een school kunnen kiezen.

Dat ik na de schakelklas voor een andere school had kunnen kiezen, dat wist ik niet. De school heeft daar nooit met mij over gesproken.

Voor een jongen van 10 die binnenkort uitstroomt uit de schakelklas, is geen plaats op de reguliere school die bij de ISK hoort. Die heeft nu een nieuwe school voor hem gevonden. Bij een andere jongen, die na de schakelklas in het voortgezet onderwijs doorstroomde naar het reguliere onderwijs, heeft de school die vervolgopleiding geregeld. De ouders zijn hier niet echt bij betrokken geweest.

Verschillende ouders geven aan dat de eerste periode in Nederland op school voor hun kinderen een moeilijke start was

Mijn dochter (toen 7 jaar) begreep niets van de leerkrachten. Ze heeft het heel moeilijk gehad in het begin: onbegrijpelijke taal, nieuwe mensen, alles anders.

Mijn zoon was vier toen we in Rotterdam kwamen wonen. Hij was niet blij op die school. Hij moest veel huilen, omdat hij de taal niet begreep en alles anders was dan in Bulgarije.

Inzicht in het onderwijssysteem

De meeste geïnterviewde ouders hebben weinig inzicht in het Nederlandse onderwijssysteem. Zo weten sommigen niet tot welke leeftijd kinderen naar de basisschool gaan. En van het voortgezet onderwijs heeft men vaak helemaal geen kennis. Wanneer een moeder vertelt dat haar kinderen op de Valentijnschool zitten, corrigeert een andere dat het de Driehoek is. Weer een andere moeder, die toch al tien jaar in Nederland woont, vertelt dat haar zoon na de schakelklas naar het vmbo is gegaan. Als ze het adres van de school noemt, blijkt het praktijkonderwijs te zijn. Eén moeder weet wel dat haar zoon een opleiding in techniek volgt, maar ze weet niet op welk niveau. En een vader merkt op:

Ik begrijp niet waarom mijn oudste dochter niet naar dezelfde school kan als mijn jongste dochter. Waarom moet ze helemaal naar Vlaardingse?

Even later blijkt dat zijn oudste dochter voortgezet onderwijs volgt en dat zijn jongste nog op de basisschool zit.

Een moeder die al elf jaar in Nederland is, weet niet dat haar dochter van 13 leerplicht heeft tot en met haar 18e of mbo 2. Ze maakt zich vooral zorgen dat

haar dochter terug moet naar Bulgarije als de EU uit elkaar valt, want haar dochter spreekt wel Bulgaars maar leest en schrijft het niet. De meeste ouders weten dat de kinderen leerplichtig zijn en dat hier scherp op gelet wordt. Sommigen hebben al eens boetes gekregen wegens verzuim van hun kinderen en zijn zo door schade en schande wijs geworden.

Contact met de leerkrachten

De moeders met jonge kinderen komen vaak op school voor het halen en brengen. Dit geeft leerkracht en ouder de mogelijkheid om iets te bespreken. Een moeder geeft aan dat ze dan een oudere Bulgaarse leerling vraagt om te tolken. Maar de meeste ouders spreken alleen tijdens het rapportgesprek met een leerkracht. Een van de vaders vermoedt dat zijn vrouw naar de 10-minutengesprekken gaat, maar hij weet het niet zeker. Omdat deze ouders in de meeste gevallen nauwelijks Nederlands spreken, zoeken ze naar oplossingen. Zo neemt één moeder een familielid van haar man mee, en bij enkele andere moeders vertaalt hun kind voor hen. Op één school is een Turkssprekende leerkracht die kan vertalen; op een andere school wordt de tolken-telefoon ingezet.

Ik haal mijn kind van 10 iedere dag op, maar dan praat ik niet met de leerkracht. Dat is moeilijk omdat ik de taal niet goed spreek. Ik moet soms wel op school komen, als mijn zoon een beetje achterloopt. Dan moet ik een handtekening zetten en krijgt hij extra aandacht voor spelling en rekenen.

Enkele moeders vragen aan andere ouders om iets te vertalen uit brieven die ze van school krijgen, of uit de nieuwsbrief. Een van de moeders is actief op school: samen met nog vier moeders maakt ze 'Verteltassen'. Ze is hiervoor door school benaderd. De meeste respondenten weten desgevraagd niet of er op school bijeenkomsten voor ouders zijn. Enkele moeders denken dat als ze het wél zouden weten, ze toch niet zouden begrijpen wat er besproken wordt. Twee moeders vertellen dat de school van hun kind ouderbijeenkomsten of koffieochtenden organiseert, maar dat ze er vanwege hun werk niet aan mee kunnen doen.

Ik ben bij een ouderbijeenkomst geweest op de school voor speciaal basisonderwijs van mijn zoon. Dat ging over internet, maar het was voor mij moeilijk te begrijpen omdat het in het Nederlands was. Af en toe vertaalde een van de ouders gelukkig wel iets in het Turks. En bij mijn dochter van 5 op school is er inloop, dan kunnen ouders met hun kind tekenen of lezen. Omdat ik niet kan voorlezen, kijk ik dan plaatjes met mijn dochter.

Wat vindt men van de school?

Het merendeel van de ouders is zeer te spreken over de school.

Ik ben tevreden, volgens de juf gaat het goed met de twee jongens. Rekenen en lezen gaat goed, ze hebben vriendjes. En de school praat goed met mij. School heeft mij gevraagd of het goed is dat mijn jongste zoon (7) voor de tweede keer groep 2 volgt. Ik heb gezegd dat school dit het beste kan beslissen.

Ik ben blij met school. Mijn dochter krijgt een keer per week extra aandacht voor taal. Ik vind dat ze goed Nederlands spreekt. Mijn dochter krijgt logopedie omdat ze zichzelf niet goed kan uitdrukken, maar dat komt ook doordat thuis de Nederlandse taal niet wordt gesproken.

Twee moeders zijn niet tevreden. Ze zien te weinig inspanningen om de taalachterstand na de schakelklas verder weg te werken. Ook vinden ze dat leerkrachten te weinig aandacht hebben voor (ongewenst) gedrag van kinderen: jongens die seksueel getinte handelingen zouden verrichten, werden niet aangepakt. Verder zijn ze negatief over het hoge percentage lesuitval in het voortgezet onderwijs en de niet adequate reactie van de school op de lage prestaties van hun kinderen. Ze hadden extra lessen verwacht. Een van de beide moeders:

Nadat mijn dochter vanuit de schakelklas was doorgestroomd, bleek ze nog achterstand te hebben. In woordenschat en spelling, maar ook haar uitspraak en schriftelijke taalbeheersing waren minder dan bij de andere kinderen in de klas. Ik begrijp niet dat mijn dochter toen geen extra uren taalles kreeg om de achterstand in te halen.

Nu is haar dochter 15 jaar en van vmbo theoretische leerweg (vroeger mavo) 'afgestroomd' naar vmbo kaderberoepsgerichte leerweg. Ze moest een andere school zoeken, maar is daar niet bij geholpen. En hoewel haar moeder de hoogstopgeleide en meest taalvaardige is van alle respondenten, vindt die het bijzonder moeilijk om te weten wat een goede school is.

Begeleiding van het kind

Bijna alle schoolgaande kinderen krijgen huiswerk of opdrachten mee om thuis te maken. De meeste geïnterviewde ouders zijn niet in staat om hun kinderen daarbij te ondersteunen.

Als mijn dochter moeite heeft met het huiswerk, vraagt ze hulp aan de juf. Want thuis kan niemand haar helpen.

En een moeder die vrijwel analfabeet is:

De school heeft gezegd dat mijn zoon (10) sommen moet oefenen op de computer, omdat hij moeite heeft met rekenen. Maar ik kan hem niet helpen, want ik begrijp het niet. Mijn zoon weet meer dan ik.

Een vader vindt het niet goed dat zijn kinderen hem moeten helpen, bijvoorbeeld bij het lezen van gemeente- of belastingbrieven. Hij zou het liever andersom zien. Wel kan hij ze helpen met wiskunde. Sommige ouders vragen hulp aan familieleden. Twee moeders weten hun (jonge) kind te ondersteunen, zij het niet bij alles:

De juf heeft gezegd dat ik met mijn kinderen (groep 2 en 5) moet lezen, dus ik haal boekjes en lees die dan samen met hen. Mijn kinderen lezen mij voor, want als ik voorlees lachen ze mij uit. De juf van mijn jongste zoon spreekt Turks, dus ik vraag haar hulp bij het huiswerk.

Mijn dochter (8) krijgt veel huiswerk – taal, rekenen en tekeningen maken. Ik kan haar goed helpen met rekenen, maar taal is voor mij moeilijk.

Een meisje (5) en een jongen (8) krijgen huiswerk bij logopedie. De moeders hebben van de logopedist uitleg gekregen over hoe ze hun kind daarbij kunnen helpen. Beiden geven aan dat dit goed gaat.

De meeste moeders weten niet welke mogelijkheden er bestaan voor begeleiding bij huiswerk. Enkel en geven aan dat ze hierover wel meer informatie zouden willen krijgen. Eén moeder is door school wél geïnformeerd over huiswerkbegeleiding. Geen van de vier ouders met kinderen in het voortgezet onderwijs maakt gebruik van Magister, ook al omdat ouders niet weten hoe een computer werkt. Een van de ouders krijgt daarom iedere maand een papieren overzicht met cijfers mee.

Het perspectief van de scholen

In dit verkennend onderzoek zijn gesprekken gevoerd met directieleden, afdelingsleiders, een docent en een zorgcoördinator van vijf scholen die Eerste Opvangonderwijs Anderstaligen bieden, de officiële term voor de internationale schakelklassen (ISK). Het betreft twee scholen in het primair onderwijs in Schiedam en Hoorn en drie voor voortgezet onderwijs, gevestigd in Schiedam en Rotterdam.

De leerlingen op deze scholen, zogenaamde nieuwkomers, zijn het Nederlands onvoldoende machtig om aan het reguliere onderwijs deel te nemen. Ze krijgen in de schakelklas een jaar lang taalaanbod – en in het voortgezet onderwijs vrijwel altijd langer dan een jaar. Sommige nieuwkomers zitten op een gewone school in een speciale klas, andere gaan naar een aparte onderwijsvoorziening. Er zijn veel varianten in het onderwijs aan nieuwkomers.

Deze scholen c.q. voorzieningen hebben te maken met een voortdurende in- en uitstroom van leerlingen, uit steeds wisselende bevolkingsgroepen en met uiteenlopende schoolervaring. Zo was ten tijde van het interview ongeveer de helft van de leerlingen op een van de scholen van Bulgaarse of Poolse komaf; een half jaar later is er nog wel enige instroom van Polen maar niet van Bulgaren, en krijgen men vooral Somalische nieuwkomers. Deze ‘dynamische’ context vraagt bijzonder veel flexibiliteit van de scholen.

Welk beeld kwam er uit de gesprekken naar voren?

Problematiek van de Poolse leerlingen

Kinderen alleen thuis

Bij Polen komt het veel voor dat beide ouders lange werkdagen maken en weinig tijd hebben voor de kinderen. De kinderen komen dan weleens te laat op school. Veel kinderen (ook jonge) zijn voor en na schooltijd alleen thuis; er zijn voorbeelden dat jonge kinderen zelfs 's nachts alleen zijn, vanwege de ploegdienst van hun ouders. Daar staat tegen-

over dat er ook gezinnen zijn waar kinderen goed worden opgevangen – door moeder die niet werkt, of door andere familieleden of vrienden.

Onduidelijkheid demotiveert

In veel Poolse gezinnen zijn de kinderen in Polen gebleven terwijl hun ouders naar Nederland gingen. Of vader is alleen vooruit gereisd om werk te zoeken en moeder bleef met de kinderen nog in Polen wonen. De periode dat de gezinsleden verspreid wonen, duurt soms wel enkele jaren. Wanneer dan gezinshereniging plaatsvindt en de kinderen in Nederland komen, kan het zijn dat ouder(s) en kind(eren) vervreemd zijn van elkaar en weer een relatie moeten opbouwen. Kinderen hebben er niet zelf voor gekozen om te emigreren, en het is voor hen niet altijd duidelijk of hun ouders van plan zijn hier te blijven of dat ze teruggaan. Voor ouders zelf is dat overigens ook niet altijd duidelijk. Deze onduidelijkheid én het feit dat de kinderen hun vrienden en familie missen, hebben negatieve gevolgen voor de motivatie om zich als leerling in te zetten op school.

Onrust door verhuizen

Veel Poolse leerlingen wisselen nogal eens van school, omdat de ouders ergens anders werk vinden. Die wisselingen hebben natuurlijk geen positieve invloed op de prestaties van de leerlingen. Scholen signaleren ook dat door de economische crisis er meer pendelgedrag en remigratie voorkomt: het is immers lastiger om werk te vinden. Ook constateren scholen onrust door gebroken gezinnen.

Weinig begeleiding

Door de lange en onregelmatige werktijden is er weinig begeleiding door de ouders en kunnen schoolgaande kinderen hun eigen gang gaan en bijvoorbeeld eindeloos ‘gamen’. Maar ook het alcohol- en drugsgebruik is opvallend bij Poolse leerlingen (in het voortgezet onderwijs). Verder hebben scholen gesignaleerd dat leerlingen op internet in conflicten terechtkomen. Een van de vo-scholen krijgt signalen dat er sprake is van extreemrechtse overtuigingen, en ziet ook dat er weinig tolerantie is naar andersdenkenden. Tegelijkertijd valt op dat Poolse

leerlingen vrij snel hun weg vinden, op school snel vrienden maken en na drie maanden redelijk geset-teld zijn.

Vaak afwezig, niet verzekerd

Veelvuldige afwezigheid is een ander knelpunt voor de onderwijsloopbaan. Een reden is bijvoorbeeld dat het gezin naar Polen gaat vanwege de eerste communie van het kind, wat al gauw een week in beslag neemt. Een andere reden is dat Polen voor ziektekosten vaak in eigen land verzekerd zijn. Als dan een van de gezinsleden ziek is of naar de tandarts moet, gaat de hele familie naar Polen en blijft ze een paar weken weg. Overigens komt het ook voor dat ouders noch in Polen noch in Nederland verzekerd zijn. Op een van de scholen had een Poolse meisje een acute blindedarmontsteking. School belde de vader, zodat hij met zijn dochter naar het ziekenhuis kon gaan. Maar de vader kwam niet, omdat hij niet verzekerd is. In dit soort noodsituaties wordt dan toch medische zorg verleend, maar de scholen merken wel dat de gezondheidszorg terughoudend wordt als een kind niet verzekerd is.

Oudere leerlingen: specifieke knelpunten

Specifieke problemen zijn er met de wat oudere leerlingen uit Polen. Zo gaan jongeren die op late leeftijd naar Nederland zijn gekomen, op de havo of vwo nogal eens zonder diploma van school, na de schakelklas. Deze leerlingen worden dan, als ze niet naar een vervolgopleiding gaan (zonder diploma kun je alleen op mbo 1 terecht), aangemerkt als voortijdig schoolverlaters. De school betaalt per voortijdig schoolverlater (tot en met 17 jaar) een boete van 4.000 als de leerling geen startkwalificatie heeft behaald. Scholen worden hierdoor steeds huiveriger om nieuwkomers van 16, 17 toe te laten. (Overigens: als een leerling 18 jaar is en geen startkwalificatie heeft, volgt wel een boete maar onderneemt de leerplichtambtenaar verder geen actie. Scholen noemen dat een weeffout in het systeem.)

Een andere complicerende factor voor oudere leerlingen is dat het NUFFIC stopt met het gratis waarden van overgangsbewijzen, en zich voortaan beperkt tot het waarden van officiële einddiploma's. Met een officieel overgangsbewijs naar havo 4 werd mbo 4 bereikbaar, maar zonder deze niveauwaarderding kunnen leerlingen alleen instromen in mbo 1 (het enige niveau waar je zonder diploma kunt instromen). De zorg is dat deze jongeren gaan afhaken, omdat ze zich ondergewaardeerd voelen en niet uitgedaagd worden; de lange weg van niveau 1 naar 2, naar 3, naar 4, naar hbo en naar universiteit

biedt geen stimulerend vooruitzicht. In Rotterdam wil de gemeente gaan praten met het mbo over mogelijkheden van een aangepast arrangement voor deze leerlingen. Bijvoorbeeld: een extra jaar gekoppeld aan het voortgezet onderwijs, zodat ze wel het diploma kunnen halen.

Betere aansluiting dan Bulgaren

Op de geïnterviewde scholen wordt steeds de vergelijking gemaakt tussen Poolse en Bulgaarse ouders en kinderen. De opvatting is dat Poolse kinderen en hun ouders gemakkelijker aansluiting vinden bij de onderwijsstructuur en -cultuur in Nederland, omdat voor deze ouders het onderwijssysteem redelijk herkenbaar is. Kinderen gaan in Polen ook verplicht naar school en er wordt goed onderwijs gegeven; daardoor komen deze kinderen meer geletterd het Nederlandse onderwijs binnen. Poolse ouders zijn voor school wél vaak lastig te betrekken bij het onderwijs van hun kind, doordat ze veel of onregelmatig werken. Van de andere kant maakt het hogere opleidingsniveau van deze ouders (vergeleken met de Bulgaarse) het voor school gemakkelijker om met hen een gesprek te voeren.

Problematiek van de Bulgaarse leerlingen

De Bulgaren worden in het Nederlandse onderwijs als een moeilijke groep gezien; het niveau van de leerlingen die hier instromen, is bijzonder laag. In Rotterdam en Schiedam gaat het vooral om Turks-Bulgaarse leerlingen (en in mindere mate om Bulgaarse Roma). Onderling spreken ze vaak Turks. Gezien de achterstand waarmee Bulgaarse kinderen starten in het Nederlandse onderwijs, is het niveau waarop les gegeven wordt in Bulgarije waarschijnlijk veel lager. Ook kan een oorzaak zijn dat kinderen daar niet of weinig naar school zijn gegaan; verhalen van leerlingen en ouders wijzen daar wel op. In Bulgarije is er officieel leerplicht tussen 7 en 16 jaar, maar er is geen toezicht op. Ouders zijn dus ook geen handhaving door leerplichtambtenaren gewend. Bovendien zijn ze van mening dat zij zelf beslissen over hun kind – wat tot veel en hoge boetes leidt.

Veel 'schoolhoppers'

Bulgaarse ouders zijn vaak zelf ook laagopgeleid. (Wel hebben etnische Bulgaren een hoger niveau als ze instromen dan de Turkse en Roma-Bulgaren.) Ze zijn lastig te bereiken en hebben geen idee van het

onderwijssysteem in Nederland. De scholen zien veel 'hoppers', kinderen die een paar maanden ingeschreven staan en daarna ineens verdwijnen. Daar waar werk is, gaan de ouders. Sommigen laten zich wel ingeschreven staan maar zijn niet te traceren. Het is vaak ook onduidelijk of ouders zich richten op een toekomst in Nederland.

Er zijn Bulgaarse kinderen die hier al zes jaar ingeschreven staan, maar nog altijd geen Nederlands spreken. De school krijgt in beginsel geen extra financiering voor zo'n leerling, omdat die niet voldoet aan de criteria van een nieuwkomer.

Armoedige omstandigheden

Bij de Bulgaren komen veel problematische thuissituaties voor, en dat werkt door in de klas. Er is sprake van slechte huisvesting, veel gezinnen hebben tijdelijke onderkomens, er zijn huur- en energieachterstanden, soms spelen er ook problemen met justitie – en over het algemeen zijn deze ouders zorgmijders. Door de lage en onregelmatige inkomsten is er veel armoede in deze gezinnen; het onderwijs van de kinderen is daarbij vergeleken een betrekkelijk kleine zorg van de ouders. Een van de intermediairs geeft aan dat veel Bulgaren sinds 1 januari 2014 minder of geen werk meer hebben. Vanwege hun armoedeval gaan meerdere gezinnen nu vaak samen in één huis wonen om de huur te kunnen betalen. Scholen zitten soms met hun handen in het haar met leerlingen uit dergelijke gezinnen. Eén school geeft aan dat het voorkomt dat kinderen niet hebben ontbeten en ook geen eten bij zich hebben. Er zijn docenten die dan een broodje voor ze kopen. Ook kan het gebeuren dat een gezin zijn woonruimte moet verlaten als het werk ophoudt. Is het voor een school duidelijk dat een kind op straat moet leven, dan geeft ze dit door aan Jeugdzorg.

Niet ingeschreven, niet verzekerd

Een deel van de ouders is niet ingeschreven in de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA) en heeft ook vaak geen ziektekostenverzekering. Zolang ze niet in de GBA staan krijgen ze geen boete voor het onverzekerd zijn, en ook hebben ze minder snel 'last' van leerplichtambtenaren. Op grond van internationale verdragen heeft ieder kind recht op onderwijs. Ook als een kind niet geregistreerd is c.q. illegaal ergens verblijft, dan is het toch leerplichtig en kan het daar ook op gehandhaafd worden. Een school heeft geen verplichting om kinderen en/of ouders te laten registreren in de GBA, en er is geen BSN-nummer vereist om een leerling aan te nemen. In de praktijk sporen scholen ouders wel aan om zich in te schrijven in de gemeente. Op een

ISK-afdeling van een van de middelbare scholen uit de verkenning, staat 20% van de ouders niet ingeschreven in de GBA en heeft geen ziektekostenverzekering. Bij het intakegesprek dringt deze school erop aan dat de ouders zich moeten verzekeren, maar dan duurt het vaak nog lang voordat ze dit ook echt doen.

Artsen en ziekenhuizen zijn steeds minder geneigd om deze leerlingen te helpen; dit doen ze nu alleen nog maar in een urgente situatie. Als er een ongeluk gebeurt met een onverzekerde leerling en school belt de ouders, dan zijn die vaak onbereikbaar. Het wil ook weleens gebeuren dat school een leerling die gewond is geraakt aanraadt om met zijn ouders naar de dokter te gaan, maar dat ze dit dan niet doen omdat er cash moet worden betaald. Ook doorverwijzing voor niet medisch noodzakelijke zorg – zoals logopedie, onderzoek naar ADHD of gedragsproblematiek – is moeilijk als er geen zorgverzekering is. Net als bij de Polen komt het voor dat ouders alleen in Bulgarije een ziektekostenverzekering hebben. Als er dan een gezinslid ziek is, vertrekt de familie voor een week of langer naar het land van herkomst.

Problemen met leerplicht

Veel Bulgaarse migranten hebben hier problemen met de leerplicht. Omdat in Bulgarije de leerplicht niet gehandhaafd wordt, zijn ouders er niet aan gewend dat het consequenties heeft als ze hun kinderen van school houden. Er zijn ook jongeren die in plaats van naar school te gaan een baan nemen, vaak willen ze dat zelf, soms is het ook nodig om bij te dragen aan het gezinsinkomen. Wanneer ouders bijvoorbeeld illegaal wonen, hebben ze geen recht op toeslagen – maar de onderhuur moet wel betaald worden. De baantjes van de jongeren leveren vaak problemen op met de leerplichtwet; zij moeten namelijk wel een startkwalificatie halen. De leerplichtambtenaar spreekt deze leerlingen aan en nodigt na enkele waarschuwingen de ouders per brief uit voor een gesprek. Ouders geven niet altijd gevolg aan zo'n verzoek. En als ze wél op gesprek komen, beloven ze soms om beter toezicht te houden maar doen ze vervolgens niets.

Verzuimproblemen

Structureel spijbelen komt veel voor bij Bulgaarse meisjes; vermoedelijk vinden ze onderwijs niet belangrijk omdat ze vaak toch al jong trouwen en kinderen krijgen. De ouders hebben weinig zicht op wat ze doen, en sommige ouders weten absoluut niet hoe ze hun kind in Nederland kunnen begeleiden en ondersteunen, menen de geïnterviewden. Scholen hebben de ervaring dat ouders in veel

gevallen wel komen als ze per brief worden uitgenodigd om het verzuim te bespreken. Als er echt ernstige verzuimproblemen zijn, nodigt een school meerdere hulpverleners samen met de ouders uit om een aanpak te bespreken. Zo'n gesprek is vanwege de aanwezigheid van professionals alleen overdag mogelijk; ouders worden dan uitgenodigd maar zijn vaak, ondanks een toezegging, niet aanwezig. Volgens meerdere scholen ligt dit niet alleen aan desinteresse van ouders, maar ook aan werkgevers die niet de flexibiliteit hebben om een uurtje vrijaf te geven.

Tegen hun zin hier

Kinderen die op middelbare-schoollleeftijd vanuit Bulgarije naar Nederland komen, zijn hier nogal eens tegen hun zin. Ze willen helemaal niet naar school en zijn zeer ongemotiveerd. Het toekomstbeeld dat deze kinderen voor ogen hadden, is verdwenen. Ze willen terug naar hun eigen land, maar dat is meestal niet te realiseren. Vaak leven ze met veel onzekerheid; of het gezin in Nederland zal blijven is niet duidelijk, maar ook niet waar ze over een maand zullen wonen. Voor deze leerlingen, die dus al wat ouder zijn maar in Bulgarije weinig onderwijs hebben gehad, is het moeilijk om te automatiseren en taal en rekenen te leren. Een groot deel van hen stroomt uit naar het praktijkonderwijs. In de schakelklas van het voortgezet onderwijs komen ook kinderen die eerst een alfabetiseringsprogramma van minimaal twee jaar moeten volgen.

Stapeling van risicofactoren

De onderwijsachterstand is bij Bulgaarse kinderen veel groter dan bij Poolse kinderen. Vaak is die achterstand ook moeilijk in te halen, gezien het grote aandeel dat doorstroomt naar het praktijkonderwijs. In de gezinnen is sprake van een stapeling van risicofactoren: wisseling in woonsituatie en wisseling van school, tijdelijke terugkeer naar Bulgarije. Kortom: er is weinig stabiliteit. Toch constateren de onderwijsprofessionals dat het, ondanks de chaotische thuissituatie, na een jaar meestal beter gaat.

De route door het onderwijs

Instroom in het basisonderwijs

Migrantenouders met een kind jonger dan 12 jaar komen in Schiedam via een basisschool in de buurt, via burens, de werkgever of een collega bij de Centrale Opvang Nieuwkomers (CON) terecht. Daar wordt tijdens de intake gesproken over de voorgeschiedenis van het kind in het onderwijs. Het kind

maakt dan ook rekenopdrachten en het leest in de eigen taal, als het geen Nederlands beheerst. Aan de hand daarvan wordt een leerlijn vastgesteld, die na vier weken wordt geëvalueerd. Het kind volgt in beginsel tien maanden intensief taalonderwijs op de CON.

Nieuwkomers tussen de 6 en 12 jaar oud worden in Rotterdam opgevangen in een van de twaalf 'schakelklassen eerste opvang' die gekoppeld zijn aan reguliere basisscholen, en volgen daar een intensief taalprogramma. De coördinatie van deze schakelklassen is in handen van de samenwerkingsverbanden WSNS. Voor kinderen van 4 en 5 jaar is er geen schakelklas; zij gaan direct naar de reguliere groepen 1 en 2 van de basisschool (ook als ze helemaal geen Nederlands spreken).

In Hoorn is een reguliere basisschool met een voorziening voor nieuwkomers. Nieuw gevestigde ouders melden zich in de eigen buurt op een basisschool en worden dan doorverwezen. In beginsel gaat het kind na een jaar in de schakelklas weer terug naar de school in de buurt. (Bij uitzondering blijven ze tien weken langer.) Gedurende het intensieve taaltraject op de nieuwkomersvoorziening gaan de kinderen iedere woensdag naar de school in de buurt, waardoor de overstap na het jaar minder groot is.

Van schakelklas naar regulier basisonderwijs

De twee voorzieningen voor nieuwkomers in het basisonderwijs die geïnterviewd zijn, in Schiedam en Hoorn, hebben een verschillende opzet.

De CON in Schiedam is een samenwerkingsproject van alle schoolbesturen van het basisonderwijs, en is de enige voorziening voor nieuwkomers. De CON heeft een eigen directeur en wordt door de gemeente als zelfstandige school gezien. De kinderen die er een intensief taaltraject hebben gevolgd, stromen door naar een van de reguliere basisscholen in Schiedam. Daarbij wordt een actief spreidingsbeleid gehanteerd, om te voorkomen dat op een school een concentratie van nieuwkomers ontstaat.

De Jules Verneschool in Hoorn is een reguliere basisschool met een nieuwkomersklas, de enige voorziening voor nieuwkomers in die plaats. De nadelen voor veel ouders van dergelijke centrale voorzieningen, zijn de afstand naar school en de daarmee gepaard gaande reiskosten.

Leerkracht adviseert bij schoolkeuze

De nieuwkomerskinderen volgen in principe een intensief taaltraject van tien maanden. Leerlingen die vanuit de schakelklas naar het speciaal (basis) onderwijs doorverwezen worden, blijven meestal

langer. De ervaring is dat ook leerlingen van Bulgaarse afkomst vaak langer in de schakelklas zitten vanwege hun lage startniveau. Vier keer per jaar stromen kinderen uit naar het reguliere basisonderwijs of het voortgezet onderwijs.

Op de CON krijgen ouders van kinderen die op korte termijn naar het regulier onderwijs gaan, uitleg over de verschillende profielen van scholen. Voor de ouders is het echter moeilijk om een keuze voor een school met een bepaald profiel te maken, want ze hebben weinig zicht hebben op het onderwijsproces. Omdat de leerkrachten wél een duidelijk beeld hebben van hoe het kind leert en welke school daar het beste bij aansluit, adviseren zij ouders om voor een bepaalde school te kiezen. De ouders kunnen dan ook kiezen voor een school in de buurt.

In Hoorn gaat de leerling terug naar de school in de buurt waar ouders oorspronkelijk hun kind hadden aangemeld. Zo'n 10% van de leerlingen blijft op de schakelklasschool omdat ze daar vriendjes hebben.

Een jaar extra

Na de overgang van het kind naar het reguliere onderwijs ondersteunt de CON de basisschool bij de opvang van het kind: door het opstellen van een ontwikkelplan en dit af te stemmen met de school. Na een aantal weken bekijken de scholen samen hoe het gaat, en of het plan moet worden aangepast. Ook de schakelklasschool in Hoorn vindt het belangrijk om de tweedejaars nieuwkomers te ondersteunen die inmiddels op een reguliere basisschool in de buurt zitten. Hiervoor zijn echter onvoldoende middelen beschikbaar.

Als kinderen in Nederland komen met 11 jaar, of als ze net 12 zijn, dan beheersen ze na tien maanden de taal niet voldoende voor een overgang naar het reguliere voortgezet onderwijs. Ze stromen dan door naar de schakelklas in het voortgezet onderwijs. Op de basisschool in Hoorn is er een kopklas na groep 8; kinderen bij wie de taal een belemmering is om hun potentiële uitstroomniveau te bereiken, krijgen dan een jaar extra alvorens naar het voortgezet onderwijs te gaan.

In het voortgezet onderwijs

In het voortgezet onderwijs worden leerlingen van 12 tot 18 jaar opgevangen in internationale schakelklassen (ISK). Ouders melden zich daarvoor bij het Steunpunt Onderwijs in Schiedam of bij Koers VO, het samenwerkingsverband voor het voortgezet onderwijs in de regio Rotterdam. Dat gebeurt nadat ze zich hebben ingeschreven bij de Gemeentelijke Basisadministratie, of nadat ze zich hebben gemeld bij een school. Ook komt het wel voor dat burens,

de werkgever of collega's de ouders aanmelden bij deze instanties. Steunpunt Onderwijs en Koers VO coördineren de intake van leerplichtige anderstalige nieuwkomers. Op basis van testen geven zij een advies voor het niveau van instroom – praktijkonderwijs, vmbo, havo of vwo – en ze houden nauwkeurig bij hoeveel nieuwkomerskinderen er zijn en op welke scholen.

Een intelligentietest

Ouders en kind krijgen gezamenlijk uitleg over de test, beschikbaar in verschillende talen, waarna het kind de test maakt. Steunpunt Onderwijs gebruikt de non-verbale intelligentietest Wisc, Koers VO gebruikt Raven (ook een non-verbale intelligentietest) en de 'tempotoets rekenen'. De Raventest is niet valide omdat die een beperkt deel van de intelligentie meet. De intelligentietoetsen zijn cultuurgevoelig en geven niet altijd een juist beeld maar volstaan voor niveaubepaling. In Schiedam, waar slechts één school is met een internationale schakelklas, krijgen de ouders na de toets een brief met de contactgegevens van De Internationale VOS om daar een afspraak te maken voor een intake. In Rotterdam hangt het van de toets-uitkomst af op welk niveau het kind wordt geplaatst, en van de postcode op welke locatie.

De ervaring bij Steunpunt Onderwijs en Koers VO is dat Bulgaarse jongeren vaak geen of weinig

Bekostiging van de ISK

De bekostiging van de ISK's in het voortgezet onderwijs verloopt geheel vanuit OCW. In het gunstigste geval is het budget per leerling 12.500 euro voor een jaar. Voorwaarden hiervoor zijn dat de leerling vóór 1 oktober is aangemeld op de school, korter dan een jaar in Nederland is en niet de Nederlandse nationaliteit bezit. 1 april is een extra teldatum in het Onderwijs voor nieuwkomers. Wordt een leerling aangemeld na 1 oktober en is deze op 1 april nog steeds op school, dan krijgt de school hiervoor globaal 2.250 euro. Heeft een kind een Nederlands paspoort of is hij of zij langer dan een jaar in Nederland, dan geldt deze extra financiering niet. Voor leerlingen met een laag niveau die korter dan twee jaar in Nederland zijn, lukt het soms om aanvullende financiering te krijgen.

onderwijs hebben gevolgd en nogal eens direct (dus zonder tussenstop in een ISK) verwezen worden naar het praktijkonderwijs of speciaal onderwijs; op deze scholen is echter geen speciaal taaltraject. Op De Hef en De Internationale VOS in Schiedam kunnen niet of nauwelijks gealfabetiseerde leerlingen een alfabetiseringstraject volgen van in elk geval twee jaar.

Van ISK naar regulier voortgezet onderwijs

In Schiedam is gesproken met de zorgcoördinator en een docent van de enige voorziening in het voortgezet onderwijs voor nieuwkomers: De Internationale VOS. In Rotterdam kunnen nieuwkomers op vijf verschillende locaties in het VO van start. In Rotterdam waren er interviews met de coördinator van de internationale schakelklassen voor het vmbo-niveau en met de coördinator van de schakelklassen voor havo/vwo ISK De Hef en International School Rotterdam (ISR). Beide zijn gelegen op de zuidoever. Vakcollege De Hef organiseert bij het eerste rapport voor de doorstromers en hun ouders een scholenmarkt. Vmbo-scholen, scholen voor praktijkonderwijs, het voortgezet speciaal onderwijs en het mbo presenteren zich daar. De mentor vraagt ouders om een tolk mee te nemen als ze het Nederlands onvoldoende beheersen. De school maakt ouders duidelijk dat ze zelf een school voor hun kind kunnen kiezen. Voor de leerlingen wordt een praktische sectororiëntatie georganiseerd: ze lopen dan een aantal dagen mee in de sector van hun keuze. Veel Bulgaarse leerlingen stromen uit naar het praktijkonderwijs vanwege hun lage startniveau. In Schiedam is er nog een alternatief: hier kunnen leerlingen na de ISK naar de zogenaamde Liftklas. Daar volgen ze een programma met extra taalondersteuning, zodat ze daarna naar het brugjaar vmbo kunnen in plaats van naar het praktijkonderwijs.

Een extra jaar

Op De Hef is een groep leerlingen voor wie moeilijk te bepalen is of ze kunnen uitstromen naar het praktijkonderwijs of naar het speciaal onderwijs. Om een betere doorverwijzing mogelijk te maken, heeft de school recent bij wijze van pilot een zorggroep geformeerd. In het kader van passend onderwijs krijgen deze leerlingen een extra jaar op De Hef, gefinancierd door de gemeente, om te kijken welke van de twee niveaus het beste past. Leerlingen van de internationale schakelklas van De Hef stromen uit naar het speciaal onderwijs

en praktijkonderwijs of ze blijven, als ze op vmbo-niveau presteren, op De Hef. Vrijwel alle leerlingen die doorstromen naar het mbo starten in mbo 1; sommigen hebben wel vaardigheden op niveau mbo 4, maar vanwege hun beperkte beheersing van het Nederlands, is het heel moeilijk om dat diploma te halen. Als ze een diploma hebben van hun oude school in het land van herkomst, kan dat gewaardeerd worden en is doorstroom naar mbo 4 wél mogelijk.

Lange en ingewikkelde route

Op de Rotterdamse school met de mavo/havo/vwo-schakelklas wordt het onderwijssysteem halverwege het schooljaar met ouders besproken; eerst is er plenair een algemene uitleg, waarna de ouders in groepjes meer informatie krijgen over het onderwijsniveau dat bij hun kind past. Daarbij zet de school oud-leerlingen in (die de taal spreken) om informatie te geven. De decaan bespreekt met ouders de mogelijke routes in het onderwijs. De ervaring is echter dat het voor ouders moeilijk is om inzicht te krijgen in het ingewikkelde Nederlandse onderwijssysteem. Overigens is in rapportgesprekken de overgang naar het reguliere onderwijs een onderwerp dat steeds terugkomt.

De decaan neemt leerlingen ter oriëntatie mee naar andere scholen. De meeste kinderen die naar havo of vwo gaan (of eigenlijk blijven), stromen door naar het reguliere onderwijs binnen de school, in hetzelfde gebouw. Een groep leerlingen stroomt uit naar het mbo (vanaf 16 jaar) en leerlingen die vmbo theoretische leergang niet halen, worden doorverwezen naar vmbo-kader. Omdat ouders uit de hele regio komen, ook van de Zuid-Hollandse eilanden, worden ze geïnformeerd over de mogelijkheid om de kinderen in de eigen omgeving naar school te laten gaan.

Leerlingen leggen veelal een lange en ingewikkelde onderwijsroute af. De school met een schakelklas op havo/vwo-niveau ziet leerlingen die het lastig vinden om opleidingen 'te stapelen', besluiten om hun diploma toch in eigen land te gaan halen en daarna het NT2- staatsexamen te doen, zodat ze kunnen doorstromen naar de universiteit. Omdat de school niet kan aantonen dat deze leerlingen een startkwalificatie hebben behaald of zijn doorgestroomd naar een andere opleiding, worden ze gezien als voortijdig schoolverlaters en krijgt de school hiervoor een boete.

Passend niveau

Op De Internationale VOS in Schiedam beginnen alle leerlingen in de Startklas, waar een eerste taal-

basis wordt gelegd en niveaubepaling plaatsvindt. Na acht weken gaat de leerling naar het passende niveau binnen de ISK. De school informeert ouders tijdens een algemene informatieavond over uitstroommogelijkheden na de ISK. Tijdens de drie oudergesprekken per jaar wordt met hen besproken welke mogelijkheden er zijn voor hun kind na de schakelklas. De school geeft na één à twee jaar een advies voor een bepaalde reguliere school, en dit wordt door de ouders meestal wel opgevolgd.

De Bulgaarse leerlingen gaan voor een groot deel naar het praktijkonderwijs op het ProNova College, waar ze extra taalondersteuning krijgen van een NT2-docent. Een ander deel gaat naar het speciaal onderwijs, omdat zij vaak nauwelijks gealfabetiseerd waren bij de start in Nederland. Bij de Polen is een veel gevarieerder beeld; zij hebben beter onderwijs in Polen gevolgd en stromen uit naar vmbo en havo. Wel zijn 15- à 16-jarigen over het algemeen moeilijk te plaatsen. Veel van die leerlingen gaan na de Startklas van acht weken naar een klas die hen voorbereidt op mbo 1. Hiervoor is geen diploma vereist. Doorstroming is mogelijk naar de onderbouw van het praktijkonderwijs; vanaf het derde jaar wordt in dat onderwijs stage gevolgd, en dat is moeilijk voor deze leerlingen omdat ze de voorbereiding op de stage missen en het Nederlands onvoldoende beheersen. Plaatsing in het praktijkonderwijs vindt in de regel maar een keer per jaar plaats, zodat de leerlingen niet altijd de volledige twee jaar benutten voor de taalontwikkeling.

Betrokkenheid van de ouders

Primair onderwijs

Ouders op de nieuwkomersvoorzieningen zijn in veel gevallen zelf nog maar kort in Nederland moeten dus zelf ook wennen en veel leren. Waarschijnlijk mede daardoor zijn Bulgaarse ouders, in de ogen van de scholen, lastig te bereiken en te betrekken bij het leren van hun kinderen. Andere belemmeringen zijn de zeer beperkte beheersing van het Nederlands en lage opleidingsniveau van de ouders. Ze hebben zelf nauwelijks onderwijs gevolgd en weten daardoor ook niet wat er van hen verwacht wordt. Ze zijn wel bereid om op school actief te worden, maar dan moet de school hen intensief begeleiden.

Bij Poolse ouders is het naar eigen zeggen vaak tijdgebrek (door hun vele werk) waardoor ze op school niet kunnen meedoen aan activiteiten. De ervaring is dat het economisch belang bij de Poolse ouders vooropstaat: doordat in veel gevallen man en vrouw allebei werken en ook vaak lange dagen maken,

is er weinig tijd voor de kinderen. Poolse ouders vragen aan de leerkrachten vaak om huiswerk voor hun kind, maar het lukt lang niet altijd om ervoor te zorgen dat het huiswerk ook weer tijdig op school is. Doordat Poolse ouders niet veel op school komen, is het niet eenvoudig om ze bij het onderwijs van hun kinderen te betrekken.

Contact tussen school en ouders is er, naast de breng- en haalmomenten, voornamelijk bij het intakegesprek en de rapportgesprekken, en tijdens inloopmomenten en koffieochtenden voor ouders. Omdat tijdens het intakegesprek veel praktische informatie aan de orde moet komen, is dat volgens school geen zinvol moment om nieuwe ouders voor te lichten over het onderwijssysteem.

Ontwikkeling van het kind

Vier weken na de start vindt een voortgangsgesprek plaats over de ontwikkeling van het kind en hoe ouders vinden dat het gaat op school. In de schakelklassen van beide basisscholen ontvangen de ouders iedere tien weken een rapport. Op één school wordt de voortgang met smileys aangegeven, zodat ook de ouders die geen Nederlands spreken een beeld krijgen. Ouders krijgen ook mondeling uitleg over dit rapport, de scholen trekken daar extra tijd voor uit. De ervaring is dat ouders praktisch altijd aanwezig zijn bij het rapportgesprek maar slechts zeer ten dele begrijpen waarover het gaat, ook als een Turkse leerkracht tolkt of als ze zelf een tolk hebben meegenomen. Ouders zijn vaak tevreden en zien dat hun kind veel leert, maar het inzicht dat de taalbeheersing van hun kind relatief laag is, ontbreekt vaak.

Bij problemen in de ontwikkeling van het kind worden meerdere (relevante) hulpverleners én de ouders voor overleg uitgenodigd. Om ervoor te zorgen dat ouders daarop voorbereid zijn, wordt met hen een voorgesprek gevoerd. Op een van de scholen volgen de leerkrachten een cursus Positive Behaviour Support (PBS); het plan is om ouders vervolgens ook handvatten te geven om PBS in de thuissituatie toe te passen, waardoor een doorgaande lijn ontstaat.

Persoonlijk aanspreken

Op de ene school worden vier keer per jaar thematische koffieochtenden voor ouders georganiseerd. Ze krijgen dan voorlichting over zaken als leerplicht, de schoolarts, maatschappelijk werk en taalcursussen. Het informeren van ouders hierover via brieven en mails, lukt onvoldoende. De ervaring is dat het beter werkt om ouders persoonlijk aan te spreken, ook om hen te betrekken bij schoolactiviteiten. Toch blijkt het ook hier moeilijk om de Poolse ouders erbij te

krijgen, vanwege hun werk. Tijdens de themabijeenkomsten wordt vaak getolkt door ouders die (wel) goed Nederlands verstaan.

Op de taal cursus die door het ROC wordt aangeboden, en waarvoor veel belangstelling is, blijkt dat de Poolse ouders taalvaardiger zijn dan de Bulgaarse. Overigens vinden er in de wijk ook cursussen voor taal en opvoedingsondersteuning plaats. Deze bijeenkomsten zijn voor de Bulgaarse ouders te ingewikkeld.

Zelf taalles geven

Op de CON is een leerkracht verantwoordelijk voor de coördinatie van de ouderbetrokkenheid bij het onderwijs. De school probeert die betrokkenheid te versterken door ouders lessen aan hun kind te laten volgen. Dit geeft ouders inzicht in het onderwijs van hun kind. Ook worden met ouders spelletjes gedaan die ze thuis met hun kinderen kunnen doen en een educatief thuismilieu creëren. Verder hebben ouders een gesprek met de leerkracht vóór de overgang naar de reguliere basisschool in de eigen wijk.

Sinds kort beschouwt de gemeente de CON als een zelfstandige school en krijgt deze ook Brede Schoolmiddelen en cultuurgelden. De school wil met dat geld zélf de taallessen voor ouders gaan verzorgen en die, meer dan nu het geval is, afstemmen op hun niveau.

Voortgezet onderwijs

De primaire bedoeling van het intakegesprek bij de ISK's voor het voortgezet onderwijs is: meer inzicht krijgen in de onderwijsachtergrond van het kind en de achtergrond van de ouders (thuissituatie, andere kinderen, werk en inkomen et cetera). Meestal moet het gesprek met handen en voeten worden gevoerd. Als de uitslag van de test iets anders laat zien dan de ouders hebben verteld bij de intake, dan nodigt een van de scholen hen opnieuw uit voor een gesprek, zodat school toch meer zicht op het gevolgde onderwijs kan krijgen. De ouders hebben vaak (te) hoge verwachtingen van het instroomniveau voor hun kind. Het is dan aan de school om duidelijk te maken wat er reëel mogelijk is.

Het is vaak moeilijk voor Poolse en soms ook Bulgaarse ouders om op rapportgesprek te komen, omdat ze veel werken of onregelmatige werktijden hebben. De Hef voert het rapportgesprek in sommige gevallen dan telefonisch. Op de International School Rotterdam (ISR) moeten de ouders komen om het rapport mee te krijgen. Bulgaren komen wel vaak op het rapportgesprek, maar het is moeilijk om met hen een gesprek te voeren.

Op de ISR laat het rapport per periode en per vak

twee cijfers zien: het ene is een beoordeling van de prestaties op het schakelklasniveau, en het andere laat zien waar de nieuwkomer staat in vergelijking met reguliere leerlingen, bijvoorbeeld op havo-niveau. Dit maakt inzichtelijk wat de score is op welk niveau en geeft ouders een indicatie voor het uitstroomniveau. De school informeert ouders zoveel mogelijk, maar gaat er vanuit dat ouders ook zelf met vragen komen. Een andere school heeft de ervaring dat ouders zo weinig vragen hebben omdat ze zo weinig weten van het Nederlandse onderwijssysteem én omdat hun beheersing van het Nederlands zeer beperkt is.

Tolken en Magister

In de uitnodiging voor het rapportgesprek op De Internationale Vos – die vertaald is in het Pools, Turks en Engels (Bulgaars is niet nodig omdat deze ouders praktisch allemaal Turks spreken) – wordt ouders gevraagd een tolk mee te brengen. De mentor legt het belang daarvan ook uit aan de leerlingen. Op De Hef is een Turkse docent die met praktisch alle Bulgaren kan praten. De weinige Poolse ouders daar spreken vaak wel wat Engels of Duits. De tolktelefoon is duur en wordt daarom op de scholen alleen gebruikt bij ingewikkelde gesprekken met een vertrouwelijk karakter. Er worden ook wel leerlingen ingezet om te tolken, maar dit kan niet bij vertrouwelijke gesprekken. Bovendien is de ervaring dat de leerling die tolkt ook niet alles begrijpt.

Op de ISR krijgen ouders op de jaarlijkse informatieavond uitleg over Magister, een digitaal administratiepakket waarin scholen cijfers, huiswerk en absentie presenteren voor ouders en leerlingen. Ouders van wie het kind tussentijds instroomt, krijgen een korte individuele uitleg. Volgens de school maken de meeste ouders gebruik van het systeem, al signaleren ze wel dat ouders soms ook verbaasd zijn om tijdens het rapportgesprek te horen dat hun kind veel afwezig is geweest, of het huiswerk regelmatig niet heeft gemaakt.

Op de Internationale VOS wordt Magister als logboek gebruikt maar de cijfers, het huiswerk en de absentie komen er niet in te staan. De ouders krijgen de cijfers op papier te zien bij het rapportgesprek. Bij De Hef laat de mentor ook zien hoe een ouder kan inloggen en gegevens kan bekijken. Omdat de ervaring is dat veel ouders geen computer of internet hebben, hangt de school ook papieren roosters op.

Onderwijs niet belangrijk?

Meerdere scholen ervaren dat de Bulgaarse ouders het onderwijs aan hun kinderen niet altijd belangrijk

vinden. Soms zijn ze geheel onbereikbaar, dan belt school vanwege verzuim van een kind wel vijf keer – zonder resultaat. Ouders accepteren ook dat meisjes die 18 zijn, geen startkwalificatie hebben en niet meer naar school willen. De school wordt hiervoor gestraft met een boete, omdat zo'n meisje een voortijdig schoolverlater is.

Men heeft ook te maken met ouders in een slechte inkomenspositie. Een van de scholen heeft een nieuwe digitale methode voor Nederlands aangeschaft, omdat de oude vervangen moest worden. De ISK-afdeling heeft twaalf klassen en er zijn maar voor twee klassen laptops. Op andere scholen wordt aan ouders dan gevraagd om een laptop aan te schaffen of een bijdrage te betalen, maar op deze scholen is men al blij als de reguliere ouderbijdrage wordt betaald.

Twee scholen geven aan dat er belangstelling is bij ouders voor Nederlandse les. Om praktische en financiële redenen draait er echter nog geen taal-cursus: ouders moeten ervoor betalen, en de taallessen zouden in de avonden moeten plaatsvinden vanwege de werktijden van de ouders. Dat is lastig te organiseren voor de school.

Overleg met andere scholen

Koers VO organiseert vier keer per jaar een netwerkoverleg met de VO-scholen met een ISK in Rotterdam. Ze bespreken specifieke knelpunten zoals het onderwijs aan 16- en 17-jarigen, het risico dat die zonder diploma van school gaan en niet doorstromen. Gezamenlijk gaan die scholen ook na of er leerlingen zijn die niet op een school staan ingeschreven. Een speciale leerplichtambtenaar voor nieuwkomers gaat de betrokken gezinnen opzoeken.

In het primair onderwijs komen de schakelklas-coördinatoren voor Rotterdam-Noord en -Zuid een keer per jaar bij elkaar; ze krijgen dan een training, of ze bespreken casussen. Op de CON is regelmatig overleg met de nieuwkomersvoorziening van Vlaardingen en Maassluis. Verder neemt de opvangschool deel aan de studiedagen van LOWAN, een ondersteuningsfunctie voor onderwijs aan nieuwkomers. Ook de coördinator van de nieuwkomersklas in Hoorn gaat naar de regionale bijeenkomsten en studiedagen van LOWAN. Daarnaast is er in de regio een overleggroep waarin de scholen met een nieuwkomersvoorziening elkaar spreken over items als ontwikkelingsperspectieven, analfabetisme, trauma's en doorstroom naar het regulier onderwijs.

Extra faciliteiten

Sommige leerlingen hebben geen computer, of geen internet, waardoor ze hun huiswerk (deels) niet kunnen doen. Op De Hef wil men nu huiswerkuren op school invoeren. Daar kunnen ze ook naar Nederlandse tv-programma's kijken die ze voor hun huiswerk nodig hebben, zoals het Jeugdjournaal. Sommige leerlingen kunnen een computer krijgen van het Nidos. De school heeft ook een aantal keren gevraagd of er ouders zijn die Nederlandse les willen, maar daar moet dan wel voor betaald worden. Op de ISR is de leertijd uitgebreid van 32 tot 35 uren per week. De school deed dit omdat de leerlingen extra tijd nodig hebben vanwege de instroom naar het reguliere onderwijs, maar ook omdat ze thuis vaak in een 'andere wereld' duiken. Daarnaast is er buitenschoolse opvang voor jongere kinderen, zwemles, huiswerkbegeleiding en bijles voor Engels en wiskunde.

De belangrijkste bevindingen en praktische aanbevelingen

Bevindingen bij de Poolse gezinnen

Algemeen

Er zijn interviews gehouden met 18 Poolse ouders in Schiedam, Rotterdam en Hoorn. In meer dan de helft van de gezinnen is de vader eerder naar Nederland gekomen. In die gevallen zijn moeder en de kinderen nog minimaal zes maanden in Polen gebleven alvorens naar Nederland te gaan. De periode dat de gezinsleden gescheiden hebben gewoond, varieert van een halfjaar tot vijf jaar. In enkele gevallen is het kind (of zijn de kinderen) alleen in Polen achtergebleven.

Alle Poolse vaders werken, de meeste in loondienst. Meer dan de helft van de moeders werkt ook; de moeders die niet buitenshuis werken, hebben kinderen onder de vijf jaar. De helft van de ouders is opgeleid op mbo-niveau, de andere helft op lbo-niveau. Ze hebben zich hier gevestigd uit economische motieven. Nagenoeg alle ouders willen om die reden ook in Nederland blijven. Een belangrijke drijfveer hierbij is ook dat de kinderen nu gewend zijn in het Nederlandse onderwijs.

Iets minder dan de helft van de ouders vindt het vanwege de identiteitsvorming, maar soms ook voor bredere toekomstkansen, belangrijk dat hun kind les volgt in de Poolse taal en cultuur. In bijna alle gezinnen wordt thuis Pools gesproken. De helft van de ouders spreekt redelijk Nederlands; praktisch alle ouders hebben Nederlandse les gevolgd.

Het onderwijs

De meeste ouders hebben weinig inzicht in het onderwijssysteem; het zit ingewikkeld in elkaar, zelfs voor ouders die informatie op internet in het Pools raadplegen. Ze hebben geen beeld van de niveaus in het vervolgonderwijs, de rol van ouders bij de schoolkeuze, de studiefinanciering. Ouders die voorlichtingsbijeenkomsten in het Pools bijwoonden, hebben duidelijk meer inzicht gekregen.

Poolse ouders die nieuw zijn in Nederland en een kind in de basisschoolleeftijd hebben, komen niet altijd meteen op de juiste school terecht. Vaak worden ze via een school in de buurt doorverwezen naar een nieuwkomersvoorziening, die meestal verder weg ligt. Voor ouders vormen de reisafstand en de reiskosten naar zo'n nieuwkomersklas knelpunten. Ook vinden velen het jammer dat hun kind na het schakeljaar, net als ze gewend zijn, naar een basisschool in de buurt moet. In het voortgezet onderwijs in Rotterdam en Schiedam is het wat gemakkelijker om een school te vinden omdat een centraal meldpunt, Koers VO resp. Steunpunt Onderwijs, de intake en doorverwijzing verzorgt.

Ouders met een kind in het voortgezet onderwijs maken zich vaak zorgen over hun kind; ze hebben moeite met de grote mate van vrijheid in Nederland, het hoge verzuim op school en het alcohol- en drugsgebruik.

In meerderheid zijn de Poolse ouders tevreden over de aandacht op de scholen voor taalontwikkeling, en ook over het contact met school en de leerkrachten. Ze waarderen de open lessen en inloopmomenten. Vrijwel alle ouders gaan naar de rapportgesprekken, waarbij de taal wel vaker een barrière is. Ouders hebben er vertrouwen in dat de school hen tijdig informeert als er bijzonderheden zijn.

De ouders die minder tevreden zijn, vinden dat de school onvoldoende aandacht heeft voor de taalontwikkeling en informatie over bijles of huiswerkbegeleiding. Sommigen komen er zelf achter dat deze mogelijkheden er zijn. Ook vindt een enkele ouder dat het kind onder zijn of haar niveau is geplaatst. Een groot deel van de ouders wil meer huiswerk om zo de Nederlandse taalbeheersing te verbeteren; enkelen hebben hier ook om gevraagd. Weinig ouders kunnen een rol spelen in de begeleiding bij het huiswerk – vanwege de beperkte beheersing van het Nederlands, of vanwege lange werktijden.

Bevindingen bij de Bulgaarse gezinnen

Algemeen

Er is gesproken met 21 Bulgaarse ouders in Schiedam en Rotterdam. In ongeveer een kwart van de gezinnen is de vader eerst naar Nederland gegaan om werk te zoeken; moeder en de kinderen kwamen dan later. In vier gezinnen is alleen het kind in eerste instantie in Bulgarije gebleven, bij familie. De periode dat gezinsleden gescheiden woonden, varieert van enkele maanden tot drie jaar.

Bij de Bulgaarse respondenten zijn er weinig gezinnen met een vast inkomen. Eén vader en één moeder hebben een vaste baan. Een kwart van de vaders is werkloos, de overige vaders werken op oproepbasis. Sommige moeders hebben enkele uren schoonmaakwerk, maar de meeste moeders werken niet. Het opleidingsniveau van de geïnterviewden is laag; enkele moeders zijn nooit naar school geweest, en drie hebben mbo-niveau. De overigen zitten er tussenin.

Alle ouders willen in Nederland blijven, al is dit wel afhankelijk van hun financiële situatie (en dus van het werk). Enkele geïnterviewden vrezen dat ze door financiële problemen terug moeten naar Bulgarije. Het onderwijs van de kinderen is een belangrijke reden om hier te willen blijven. De ouders spreken thuis Bulgaars. Een groot deel spreekt daarnaast ook Turks, en in enkele gezinnen wordt ook nog Romani gesproken. Geen van de kinderen volgt Bulgaarse (of Turkse) les; dat ze kunnen lezen en schrijven in het Bulgaars en Turks, lijkt voor de ouders geen prioriteit te zijn. Vijf Bulgaarse respondenten spreken redelijk Nederlands, de overige zestien slecht of helemaal niet. Minder dan de helft volgt een taal cursus, of neemt deel aan een praatgroep.

Het onderwijs

Net als bij de Polen hebben de Bulgaarse ouders geen inzicht in het Nederlandse onderwijs. De duur van de basisschool, de overgang naar het voortgezet onderwijs en de diverse niveaus – het is alles onbekend terrein. In twee gezinnen zijn de kinderen door die onbekendheid na hun aankomst in Nederland zelfs langere tijd niet naar school geweest. Voor nieuwkomers met kinderen in de basisschoolleeftijd is het lastig om de geschikte school te vinden omdat niet iedereen bekend is met de nieuwkomersklassen. Vervolgens hebben ouders moeite

met de reistijd (en de bijbehorende reiskosten) naar de vaak verderweg gelegen nieuwkomersklassen.

Na een jaar schakelklas op de centrale voorziening in Schiedam, gaan kinderen in hun eigen buurt naar school; de CON begeleidt ouders hierbij. In Rotterdam is de overstap van de schakelklas naar het reguliere onderwijs voor ouders vaak onzichtbaar als de kinderen binnen dezelfde school doorstromen. In het voortgezet onderwijs hebben de Bulgaarse ouders niet veel bemoeienis met de overstap; ze krijgen van de ISK de naam van een school en de contactgegevens.

Communiceren met school is lastig voor de Bulgaarse ouders. Sommigen vragen andere ouders om te tolken bij een rapportgesprek, of om iets uit de nieuwsbrief te vertalen. Maar voor de ouders met jonge kinderen die veel op school komen, is een spontaan gesprekje met de leerkracht niet mogelijk. De meeste ouders zijn niet bekend met ouderbijeenkomsten; de enkele ouder die wel zo'n bijeenkomst had bijgewoond, kon het niet volgen.

Het merendeel van de ouders is tevreden over school, omdat het goed gaat met de kinderen. De ouders die niet tevreden zijn, vinden dat de school te weinig doet om de taalachterstand in te halen; ze vinden dat er onvoldoende extra inzet is bij lage prestaties van hun kind. De meeste kinderen krijgen huiswerk mee, maar praktisch geen enkele ouder is in staat om zijn of haar kind daarbij te ondersteunen. De Bulgaarse ouders zijn onbekend met (huiswerk)begeleiding en – in het voortgezet onderwijs – ook met Magister.

Bevindingen bij de professionals

De Poolse leerlingen

Er is sprake van vervreemding tussen leerling en ouder(s) als een leerling later naar Nederland is gekomen. Het is voor kinderen niet altijd duidelijk of de ouders van plan zijn in Nederland te blijven. Ze missen hun familie en vrienden en hebben zelf niet voor deze situatie gekozen.

Door verhuizingen van Poolse ouders vanwege werk en migratie, hebben scholen te maken met een relatief hoge (voortijdige) uitstroom. Ook zijn de leerlingen veelvuldig afwezig. Ouders hebben vaak een ziektekostenverzekering in het land van herkomst;

als een van de familieleden dan een gezondheidsprobleem heeft, gaat het hele gezin voor meerdere dagen naar Polen.

De ouders hebben door lange en onregelmatige werktijden weinig tijd voor begeleiding van de kinderen. In het voortgezet onderwijs ziet men dat daardoor problemen ontstaan als alcohol- en drugsgebruik, gameverslaving en conflicten op internet. De scholen zien vooral knelpunten bij leerlingen die op wat latere leeftijd (16 à 17 jaar) in Nederland komen, die het in korte tijd niet lukt om een havo-diploma te halen en dan instromen in mbo niveau 1 omdat dit het enige niveau is waarvoor geen diploma is vereist. Dit is voor deze leerlingen een (te) laag niveau, zodat demotivatie en onderpresteren op de loer liggen. Gaan zij niet verder in het mbo, dan krijgen de scholen voor deze leerlingen een boete van 4.000 omdat ze niet voldoen aan de kwalificatieplicht.

De Bulgaarse leerlingen

Het gaat bij praktisch alle Bulgaarse leerlingen om problematische thuissituaties: tijdelijke en slechte huisvesting, armoede en schulden (omdat omdat ouders vaak onregelmatig en weinig inkomsten hebben) en ook wel problemen met justitie. Leerplichtige zoons moeten soms met bijbaantjes bijdragen aan het gezinsinkomen. Scholen worstelen met deze leerlingen, die soms nauwelijks te eten hebben, niet verzekerd zijn voor ziektekosten, en wier ouders geen duidelijke toekomstplannen hebben. Bulgaarse leerlingen in de middelbare schoolleeftijd willen vaak liever niet in Nederland zijn. Ze leven in een onzekere situatie, weten niet of ze hier zullen blijven. Bij de meeste leerlingen, veelal gaat het om Turkssprekende en Roma-Bulgaren, is het onderwijsniveau 'van huis uit' ook heel laag. Daardoor hebben ze moeite om zich in te passen in het onderwijs hier.

Kortom: het gaat om een opeenstapeling van risicofactoren bij deze jongeren.

Doordat gezinnen niet verzekerd zijn voor ziektekosten (of alleen in Bulgarije), worden zorgverleners terughoudend met het verstrekken van medische zorg. Dit gebeurt alleen nog als zorg urgent en noodzakelijk is. Doorverwijzing voor niet medisch noodzakelijke zorg – zoals logopedie, onderzoek naar ADHD of gedragsproblematiek – is moeilijk als er geen zorgverzekering is. Scholen hebben te maken met veel irreguliere uitstroom; de Bulgaarse ouders gaan daar waar werk is, en wanneer zij verhuizen worden scholen niet altijd geïnformeerd.

Het onderwijs aan nieuwkomers

Scholen krijgen voor nieuwkomers een jaar extra financiering. Leerlingen van Bulgaarse afkomst zitten echter vaak langer dan een jaar in de schakelklas vanwege het lage startniveau, zodat de extra financiering dan vervalt. Als leerlingen uit de nieuwkomersvoorziening naar het reguliere onderwijs gaan, is het belangrijk dat de leerkrachten ondersteuning voor hen krijgen. Hier zijn niet altijd middelen voor beschikbaar.

Vooraf in het voortgezet onderwijs ondervinden de scholen veel problemen met Bulgaarse leerlingen. Deze worden nogal eens door de ISK's doorverwezen naar het praktijkonderwijs en (in mindere mate) naar het voortgezet speciaal onderwijs, maar deze scholen hebben doorgaans geen extra taalondersteuning voor nieuwkomers. Voor de niet of nauwelijks gealfabetiseerde leerlingen in het voortgezet onderwijs, zijn er alfabetiseringstrajecten.

Om de aansluiting en doorverwijzing van nieuwkomers na de ISK te verbeteren, worden in het voortgezet onderwijs in overleg met de gemeente Rotterdam nieuwe trajecten ontwikkeld. Op een van de scholen is er een zogenaamde zorggroep: een extra jaar ISK voor kinderen van wie na de schakelklas nog niet duidelijk is of ze doorstromen naar het praktijkonderwijs of naar het speciaal onderwijs. De gemeente financiert dit. De gemeenten Schiedam en Rotterdam gaan ook in overleg met het voortgezet onderwijs en het mbo over een aangepast arrangement, zodat de doorstroom naar de hogere niveaus van het mbo versterkt wordt. Om onderbouwleerlingen beter op niveau te kunnen plaatsen, is het in Schiedam voor hen mogelijk om na de ISK een jaar aan de Liftklas deel te nemen: daar wordt hun taalbeheersing naar het niveau van vmbo getild.

De nieuwkomersvoorzieningen in het primair en voortgezet onderwijs, maar ook de reguliere scholen, hebben te maken met een hoge uitstroom van Poolse en Bulgaarse leerlingen. Dit betekent een enorme administratieve last voor deze scholen. In Schiedam en Rotterdam worden de reguliere scholen voor voortgezet onderwijs steeds voorzichtiger met het aannemen van ISK-leerlingen van 16 à 17 jaar, vanwege de onzekere slagingskans en de boetes die zij krijgen als deze leerlingen als voortijdig schoolverlater uit het onderwijs verdwijnen.

De ouderbetrokkenheid

Alle scholen lopen tegen communicatieproblemen aan. Ouders nemen vaak een familielid of kennis mee op gesprek, maar het komt ook veel voor dat een andere leerling wordt gevraagd om te tolken, of

zelfs het kind waarover het gesprek gaat. Wanneer er problemen zijn met het kind, is de inzet van een medeleerling natuurlijk niet mogelijk, en het inhuren van een professionele tolk is voor scholen erg duur. Het is niet eenvoudig om ouders te bereiken en te betrekken bij het leren van de kinderen. Taalbeheersing en het lage opleidingsniveau zijn vooral bij de Bulgaarse ouders de belangrijkste knelpunten hiervoor. De Poolse ouders zijn moeilijk bij het onderwijs te betrekken omdat ze vanwege hun vele werken weinig op school komen.

Ouders die weinig inzicht hebben in het Nederlandse onderwijs, laagopgeleid zijn en/of weinig tijd hebben voor school, vragen om een andere aanpak. Vooral het betrekken van de Bulgaarse ouders bij de begeleiding van hun kind, vergt een intensieve benadering. Beide scholen in het basisonderwijs waarmee gesproken is, werken hier stapsgewijs aan. Ze besteden veel tijd aan de intake en trekken ook extra tijd uit voor de rapportgesprekken. Daarnaast visualiseert men de ontwikkeling van het kind met smileys (CON) en via een grafiek waarin de woordvoorraad wordt uitgezet (Hoorn). Een van de scholen in het voortgezet onderwijs heeft de onderwijstijd uitgebreid voor een betere taalontwikkeling, maar ook omdat er thuis weinig begeleiding is.

Ook in het voortgezet onderwijs wordt extra tijd uitgetrokken voor gesprekken met ouders, vooral bij de intake. De opkomst van ouders bij de rapportgesprekken in het voortgezet onderwijs is overigens lager dan in het basisonderwijs, en ook hier vragen de scholen zich af of ouders er wel voldoende van begrijpen. Op twee van de drie VO-scholen krijgen ouders schriftelijk en mondeling informatie over de ontwikkeling van hun kind; het gebruik van Magister is voor een deel van deze ouders een stap te ver. De ervaring op alle scholen is dat wanneer er echte problemen zijn met een kind, het heel moeilijk is om dit zo met ouders te bespreken dat ze het ook begrijpen.

De CON gaat vanaf schooljaar 2015/2016 zelf taallessen aan ouders verzorgen, om zo beter aan te sluiten bij hun niveau. Op twee ISK-scholen in het voortgezet onderwijs wordt ook nagedacht over taallessen voor ouders; deze zijn echter vanwege praktische bezwaren (voor ouders heeft les in de avonduren de voorkeur, er is een eigen bijdrage in de kosten nodig) nog niet van start gegaan.

Aanbevelingen van ouders en scholen

Voor de landelijke overheid

- Informeer ouders al voordat ze naar Nederland komen over de (leer)plichten en mogelijkheden voor kinderen. Het heeft namelijk niet voor alle ouders prioriteit dat de kinderen naar school gaan; sommigen vinden dat ze beter kunnen gaan werken. Als ouders vooraf weten hoe het hier werkt, hebben ze de keuze: of de kinderen blijven daar, of ze komen mee en moeten hier dan ook naar school.
- Maak ouders in het land van herkomst duidelijk dat leerlingen van 15 tot 17 jaar beter in eigen land de opleiding kunnen afmaken.
- Investeer in trajecten Taal en Ouderbetrokkenheid en stimuleer werkgevers om dergelijke trajecten te faciliteren.
- Stel het inburgeringstraject ook verplicht voor ouders uit Midden- en Oost-Europa, zodat ze geïnformeerd worden over zaken als ziektekostenverzekering en leerplicht.
- Geef Nuffic een taak in het waarderen van overgangsrapporten uit het land van herkomst; daarmee kunnen leerlingen toegang krijgen tot de hogere mbo-niveaus.
- Financier iedere leerling die zich aanmeldt en geplaatst wordt, zonder vaste teldatum en naar rato van het schooljaar.
- Verruim de financiering van onderwijs aan nieuwkomers; leerlingen hebben in veel gevallen na een jaar schakelonderwijs nog niet het niveau om in een reguliere klas mee te kunnen draaien.
- Financier een vaste basis aan personeel en mogelijkheden, zodat de scholen minder afhankelijk zijn van in- en uitstroom en ze de benodigde expertise kunnen waarborgen.

Voor de gemeenten

- Informeer nieuwkomers die zich bij de gemeente inschrijven meteen over het onderwijs in Nederland, hoe ze de juiste school vinden en waar ze andere relevante informatie kunnen krijgen, bijvoorbeeld over studiefinanciering.
- Organiseer informatieavonden over onderwijs in de eigen taal van ouders. Als de gemeente dit niet (alleen) kan, vraag dan aan zelforganisaties of die dergelijke bijeenkomsten mede kunnen organiseren.
- Vertaal de leerplichtregels in de diverse desbetreffende talen.
- Verspreid informatie niet alleen via websites

maar ook mondeling en op papier; veel van deze ouders zijn namelijk niet goed met computers en internet.

- Investeer in het taalniveau van ouders, onder meer via trajecten Taal en Ouderbetrokkenheid; gebrekkige taalbeheersing van ouders is een belemmering voor goed contact met de leerkrachten én voor het begeleiden van het kind in de onderwijsloopbaan.

Voor de scholen

Informatievoorziening

- Voer enkele weken na het intakegesprek een voortgangsgesprek, dat biedt een extra kans om belangrijke zaken te bespreken; tijdens de intake krijgen ouders immers heel veel nieuwe informatie te verwerken.
- Koppel nieuwe ouders aan ouders met dezelfde herkomst die al langer in Nederland zijn, zodat die hen wegwijs kunnen maken.
- Zet voor de communicatie met de ouders op school een contactpersoon in met dezelfde taalachtergrond.
- Vraag zelforganisaties om voorlichtingsbijeenkomsten voor ouders te verzorgen; zij worden nu vaak alleen ingezet als er problemen zijn.
- Vertaal de leerplichtregels in het Bulgaars en Pools.
- Leg ouders (beter) uit hoe je Magister gebruikt. Als ouders niet over internet beschikken, geef dan maandelijks een papieren overzicht van prestatiescores en verzuimcijfers mee.
- Vraag ouders die redelijk het Nederlands beheersen om de nieuwsbrief van school in het Pools of Bulgaars te vertalen.
- Visualiseer tijdens het rapportgesprek zoveel mogelijk de ontwikkeling van het kind met grafieken en smileys, of door werk van het kind te laten zien.

Begeleiding van het kind

- Laat ouders meedraaien bij open lessen en de klasseninloop, zodat ze meer betrokken raken bij de school en inzicht krijgen in het onderwijsproces. Dat kan hun helpen een grotere rol te spelen in de begeleiding van het leerproces van hun kind.
- Maak als school, afhankelijk van de kennis en het niveau van de ouders, duidelijk wat zij kunnen betekenen voor de ondersteuning en ontwikkeling van hun kind, en koppel hieraan concrete opdrachten en activiteiten met een duidelijke deadline.

- Geef ouders het advies om specifieke programma's op televisie (zoals het Jeugdjournaal) samen met hun kind te bekijken en kom erop terug in de klas.
- Adviseer ouders die het Nederlands niet goed beheersen om het kind in de thuistaal voor te lezen. Zodra het kind zelf kan lezen, kan het vervolgens zijn ouders in het Nederlands voorlezen.
- Bespreek met ouders die zelf laagopgeleid zijn, lange werktijden hebben en/of beperkt het Nederlands beheersen, alternatieven om hun kind te ondersteunen; denk aan de inzet van de Voorleesexpres, aan bijles of huiswerkbegeleiding.
- Veel kinderen gaan vanwege de migratie – en doordat ze gescheiden van een of beide ouders hebben gewoond – door een moeilijke periode. Informeer ouders en leerling actief over de rol die het schoolmaatschappelijk werk kan spelen.

Taal en ouderbetrokkenheid

- Investeer in het taalniveau van ouders; gebrekkige taalbeheersing van ouders is een belemmering voor goed contact met de leerkrachten én voor het begeleiden van het kind in de onderwijsloopbaan.
- Licht leerkrachten en ouders voor over het omgaan met meertaligheid.

Overgang en aansluiting

- Geef ouders en leerlingen duidelijke informatie over hun rol bij de keuze van een school na de nieuwkomersklas.
- Laat leerkrachten uit het nieuwkomersonderwijs hun expertise ook inzetten op scholen in het regulier onderwijs met tweedejaars nieuwkomers. Deze leerlingen hebben na een schakelklas vaak nog extra aandacht nodig voor een optimale taalontwikkeling.
- Bevorder in het voortgezet onderwijs de uitwisseling met andere scholen om nieuwe trajecten op te zetten die ervoor zorgen dat nieuwkomers op het juiste niveau instromen, en die de aansluiting met het reguliere onderwijs verbeteren.
- Doorverwijzing voor niet medisch noodzakelijke zorg – zoals logopedie, onderzoek naar ADHD of gedragsproblematiek – is moeilijk als er geen zorgverzekering is. Laat scholen – waar mogelijk – zelf deze specialisten inzetten.

Bijlage I

Opzet en uitvoering van het onderzoek

Deze verkenning richt zich op ouders uit Midden- en Oost-Europa (i.c. Polen en Bulgarije) met kinderen in het Nederlandse basis- en voortgezet onderwijs. FORUM wil hiermee meer inzicht geven in de knelpunten die deze ouders ervaren in het onderwijs zelf, de contacten met school, en het ondersteunen van hun kind. Ook is met basisscholen en scholen in het voortgezet onderwijs gesproken over de specifieke problematiek van leerlingen uit Polen en Bulgarije, en over het communiceren met en toerusten van de ouders. Daarnaast is enkele beleidsmedewerkers en welzijnswerkers gevraagd naar hun beeld van de onderwijssituatie van de kinderen afkomstig uit deze landen. De verkenning mondt uit in praktische aanbevelingen voor toepassing in de onderwijspraktijk.

De centrale vraagstelling van de verkenning is:

- Hoe ervaren ouders uit Bulgarije en Polen het onderwijs aan hun kinderen, het contact met de school en de overgang tussen scholen?
- Welke rol spelen ze in de begeleiding van hun kinderen?
- Welke aansluitproblemen komen deze ouders tegen in het onderwijs?

Drie focusgebieden

Voor deze verkenning is gekozen voor drie focusgebieden (Rotterdam, Schiedam en Hoorn). De redenen: in deze gebieden is een concentratie van EU-migranten uit Midden- en Oost-Europa aanwezig, en daar waren ook voldoende intermediairs voorhanden om snel contact te leggen met ouders uit Bulgarije en Polen.

Voor de interviews werden kenmerken van te werven respondenten vastgesteld. Zoals: ouders van gezinnen die nog maar kort in Nederland zijn, maar ook ouders die al de overstap van hun kind(eren) van schakelklas naar regulier onderwijs hebben meegemaakt en dus terug kunnen kijken.

En: ouders met kinderen in zowel het basis- als het voortgezet onderwijs en – speciaal bij de Bulgaren – zowel etnische en Turkstalige Bulgaren als Bulgaren met een Roma-achtergrond. Er zijn topiclijsten ontwikkeld voor de drie verschillende categorieën

geïnterviewden: de ouders, de onderwijsprofessionals en de ‘overige’ professionals.

De interviews zijn uitgevoerd in de periode mei-juli 2014.

Gesprekken met ouders

Dit is de eerste keer dat, in het kader van een verkennend onderzoek, met ouders uit Midden- en Oost-Europa is gesproken over het onderwijs van hun kinderen in Nederland. Poolse en Bulgaarse kinderen zijn (net als Roemeense) vooral te vinden op scholen in achterstandswijken met veel kansarme leerlingen. Voor het werven van ouders is contact gezocht met intermediairs uit de eigen groep, via scholen en het welzijnswerk. De intermediairs uit de eigen groep hebben ook als tolk gefungeerd. Uiteindelijk zijn kwalitatieve interviews uitgevoerd met 21 Bulgaarse en 18 Poolse ouders. (Zie voor meer gegevens over de respondenten de overzichten 1 en 2 op pagina 37-38). Aanvullend op deze individuele interviews zijn twee groeps gesprekken gevoerd met ouders van leerlingen op de Centrale Opvang Nieuwkomers (CON) in Schiedam, een school voor kinderen die uit het buitenland komen. Het gaat om vijf Bulgaarse en zes Poolse ouders.

Aanvankelijk was het de bedoeling om ook Roemeense ouders te interviewen, maar op geen van de betrokken scholen zaten Roemeense leerlingen. Ook via de gemeente Rotterdam en via Stichting Welzijn Schiedam is het niet gelukt om Roemeense respondenten op te sporen.

Interviews met professionals

Behalve met de ouders zijn voor deze verkenning gesprekken gevoerd met directieleden, afdelingsleiders, een docent en een zorgcoördinator van vijf scholen die Eerste Opvangonderwijs Anderstaligen bieden, de officiële term voor de internationale schakelklassen (ISK). Het betreft twee scholen in het primair onderwijs in Schiedam en Hoorn en drie voor voortgezet onderwijs, gevestigd in Schiedam en Rotterdam. De leerlingen op deze scholen, zogenaamde nieuwkomers, zijn het Nederlands onvoldoende machtig om aan het reguliere onder-

wijs deel te nemen. Ze krijgen in de schakelklas een jaar lang taalaanbod – en soms langer dan een jaar. Ter aanvulling op deze interviews in het onderwijsveld is gesproken met professionals werkzaam bij de gemeente, in het welzijnswerk en bij een Pools-Nederlands centrum. (Zie voor meer gegevens over de respondenten overzicht 3 op pagina 39)

Een literatuurstudie

Ten slotte maakte ook een literatuurstudie deel uit van deze verkenning. In recente publicaties is gezocht naar aanvullende gegevens, onder meer over de instroom in Nederland van burgers uit Midden- en Oost-Europa, over kinderen van EU-arbeidsmigranten in het basis- en voortgezet onderwijs, over de verschillen in opvoeding tussen West-Europa en Midden- en Oost-Europa, en over opvattingen die onderwijsprofessionals hebben over leerlingen uit Midden- en Oost-Europa. (Zie voor een compleet overzicht van de geraadpleegde publicaties de literatuurlijst op pagina 40)

OVERZICHT 1

De Poolse ouders

Polen	Gezins-samenstelling	Leeftijd kinderen	Werk/beroep	Thuis taal	Duur verblijf
1 Rotterdam	Gehuwd 2 kinderen	4 en 9 jaar	Vader: schilder Moeder: geen werk	Pools en Nederlands	7 jaar
2 Rotterdam	Alleenstaand 2 kinderen	4 en 20 jaar	Moeder: geen werk	Pools	5 jaar
3 Rotterdam	Gehuwd 2 kinderen	6 en 8 jaar	Vader: automonteur Moeder: kraamzorg	Pools	3 jaar
4 Rotterdam	Alleenstaand 3 kinderen	4, 16, 19 Jaar	Moeder: geen werk	Pools, soms Nederlands	3 jaar
5 Rotterdam	Gehuwd 2 kinderen	12 en 15 jaar	Vader: tuinbouw Moeder: productiewerk	Pools, soms Nederlands	8 jaar
6 Hoorn	Gehuwd 3 kinderen	3, 4 en 5 jaar	Vader: werkt Moeder: caissière	Pools, soms Nederlands	6 jaar
7 Hoorn	Alleenstaand 2 kinderen	4 en 5 jaar	Moeder: geen werk	Nederlands	9 jaar
8 Hoorn	Gehuwd 2 kinderen	8 en 10 jaar	Vader: blikdrukker Moeder: post sorteren	Pools, soms Nederlands	7 jaar
9 Schiedam	Gehuwd 3 kinderen	4, 13 en 18 jaar	Vader: timmerman Moeder: geen werk	Pools, soms Nederlands	5 jaar
10 Schiedam	Gehuwd 1 kind	14 jaar	Vader: tuinbouw Moeder: tuinbouw	Pools	7 jaar
11 Schiedam	Gehuwd 2 kinderen	5 en 7 jaar	Vader: kabeltechniek Moeder: eigen winkel	Pools	5 jaar
12 Schiedam	Gehuwd 2 kinderen	5 en 8 jaar	Vader: tuinbouw Moeder: tuinbouw	Pools en Nederlands	6 jaar
13 Schiedam	Gehuwd 1 kind	6 jaar	Vader: tuinbouw Moeder: tuinbouw	Pools	7 jaar
14 Schiedam	Gehuwd 1 kind	9 jaar	Vader: multinational Moeder: geen werk	Pools, soms Nederlands	1 jaar
15 Schiedam	Gehuwd 2 kinderen (1 in Polen)	10 en 18 jaar	Vader: tuinbouw Moeder: tuinbouw	Pools, soms Nederlands	7 jaar
16 Schiedam	Gehuwd 1 kind	9 jaar	Vader: multinational Moeder: geen werk	Pools, (goed) Nederlands	7 jaar
17 Schiedam	Alleenstaand 1 kind	8 jaar	Moeder: tuinbouw	Pools, soms Nederlands	3 jaar
18 Schiedam	Gehuwd 2 kinderen	3 en 10 jaar	Vader: tuinbouw Moeder: geen werk	Pools, soms Nederlands	1 jaar

OVERZICHT 2

De Bulgaarse ouders

Bulgaren	Gezins-samenstelling	Leeftijd kinderen	Werk/beroep	Thuis taal	Duur verblijf
1 Rotterdam	Alleenstaand 3 kinderen	0, 5 en 15 jaar	Moeder: geen werk	Nederlands en Bulgaars	11 jaar
2 Rotterdam	Gehuwd 2 kinderen	7 en 10 jaar	Vader: stukadoor Moeder: schoonmaak	Bulgaars en Turks	6 jaar
3 Rotterdam	Gehuwd 2 kinderen	6 en 12 jaar	Vader: schilder Moeder: geen werk	Bulgaars en Ro- mani	6 maanden
4 Rotterdam	Gehuwd 2 kinderen	2 en 7 jaar	Vader: transportsector Moeder: geen werk	Bulgaars en Turks	7 maanden
5 Rotterdam	Gehuwd 2 kinderen	2 en 5 jaar	Vader: geen werk Moeder: geen werk	Bulgaars en Turks	6 jaar
6 Rotterdam	Gehuwd 2 kinderen	8 en 21 jaar	Vader: stukadoor Moeder: geen werk	Bulgaars en Ro- mani	4 jaar
7 Rotterdam	Gehuwd 1 kind, zwanger	10 jaar	Vader: stukadoor Moeder: geen werk	Bulgaars en Turks	2 jaar
8 Rotterdam	Alleenstaand 1 kind	13 jaar	Moeder: schoonmaak	Bulgaars en Neder- lands	11 jaar
9 Rotterdam	Gehuwd, 1 kind	8 jaar	Vader: ober Moeder: chef-kok	Turks, Bulgaars en Nederlands	3 jaar
10 Rotterdam	Gehuwd, 3 kinderen	5 - tweeling en 11 jaar	Vader: afvalverwerking Moeder: schoonmaak	Turks, Bulgaars en Nederlands	5 jaar
11 Rotterdam	Gehuwd 1 kind	8 jaar	Vader: vaste baan Moeder: geen werk	Turks, Bulgaars en Nederlands	3 jaar
12 Schiedam	Gehuwd 2 kinderen	1 en 14 jaar	Vader: eigen bedrijf Moeder: geen werk	Turks	10 jaar
13 Schiedam	Gehuwd, 2 kinderen	3 en 18 jaar	Vader: stukadoor Moeder: geen werk	Turks	3 jaar
14 Schiedam	Gehuwd 4 kinderen	4, 6, 11 en 13 jaar	Vader: losse klussen Moeder: geen werk	Turks	6 maanden
15 Schiedam	Gehuwd 2 kinderen	9 en 16 jaar	Vader: ijzerhandel Moeder: geen werk	Bulgaars en Turks	3 jaar
16 Schiedam	Gehuwd 4 kinderen (2 in Nederland)	6, 15,19 en 21 jaar	Vader: verkoopt soms straatkrant Moeder: geen werk	Bulgaars en Ro- mani	4 jaar
17 Schiedam	Gehuwd 1 kind	8 jaar	Vader: geen werk Moeder: geen werk	Bulgaars	1 jaar
18 Schiedam	Gehuwd 3 kinderen	7, 12 en 14 jaar	Vader: zzp'er, ten tijde interview geen werk Moeder: geen werk	Bulgaars en Turks	2 jaar
19 Schiedam	Gehuwd 2 kinderen	10 en 17 jaar	Vader: geen werk Moeder: geen werk	Bulgaars	10 jaar
20 Schiedam	Gehuwd 3 kinderen	1, 5 en 7 jaar	Vader: geen werk Moeder: geen werk	Bulgaars	2 jaar
21 Schiedam	Gehuwd 1 kind	7 jaar	Vader: geen werk Moeder: geen werk	Bulgaars	2 jaar

OVERZICHT 3

De professionals

Organisatie	Onderwijsprofessionals	Functie
Centrale Opvang Nieuwkomers Schiedam	Wilma Timmer	Directeur
Internationale VOS Schiedam	Diane Voskamp	Zorgcoördinator
Internationale VOS Schiedam	Rinie Haeren	Docent
ISK De Hef Rotterdam	Joanne Nijman	Afdelingsleider ISK
International School Rotterdam (Olympia College Rotterdam)	Chris van der Voordt	Afdelingsleider ISK
Jules Verneschool Hoorn	Cissy Merison	Directeur
Jules Verneschool Hoorn	Aafke Boon	Coördinator Nieuwkomersklas

Organisatie	Overige geïnterviewde professionals	Functie
Gemeente Rotterdam	Ewelina Michalak	Voorlichter
Gemeente Rotterdam	Igor Milovanovic	Voorlichter
Gemeente Rotterdam	Venhar Sariaslan	Beleidsmedewerker Onderwijs
Stichting Welzijn Schiedam	Serap Onal	Wijkwerker
Stichting Welzijn Schiedam	Rony Haque	Wijkwerker
–	Galina Szecheva	Intermediair
Stichting Nederlands Pools Centrum voor Cultuur en Educatie	Magdalena Domanska	Bestuurslid

Bijlage II

Geraadpleegde literatuur

CBS StatLine juli 2014

Dagevos J. e.a. (2011). *Poolse migranten: De positie van Polen die vanaf 2004 in Nederland zijn komen wonen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Distelbrink, M. e.a. (2012). *Ouderschap versterken. Literatuurstudie over opvoeding in migrantengezinnen en de relatie met preventieve voorzieningen*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Engbersen G., M. Ilies, A. Leerkes, E. Snel & R. van der Meij (2011). *Arbeidsmigratie in vieren: Bulgaren en Roemenen vergeleken met Polen*. Rotterdam: Erasmus Universiteit.

Expertisecentrum Veiligheid, Avans Hogeschool (2012). *Gevangen in onmacht. Professionals en hun relatie met MOE-Landers. Congresnotitie*.

FORUM (2010). *Nieuwkomers uit Midden- en Oost-Europa op Nederlandse basisscholen II: Een herhaalde verkenning (2009/2010)*. Utrecht: FORUM.

FORUM (2009). *Polen in Nederland*. Utrecht: FORUM.

FORUM (2011). *Roemenen in Nederland*. Utrecht: FORUM.

FORUM (2013). *Polen in Nederlandse gemeenten. Hun behoeften en het gemeentelijk beleid*. Utrecht: FORUM.

FORUM (2013). *Bulgaren en Roemenen in Nederland. Juridische en beleidsmatige aspecten*. Utrecht: FORUM.

FORUM (2013). Verslag bijeenkomst FORUM-expertmeeting *Samenwerking tussen het onderwijs en ouders uit Midden- en Oost-Europa* op 20 november 2013.

Gemeente Amsterdam (2013). *Monitor EU-migranten*.

Gemeente Den Haag (2013). *Voortgangsrapportage 2012-2013 EU arbeidsmigratie*.

Gemeente Den Haag (2011). *Gebruik voorzieningen door Midden- en Oost-Europese kinderen in Den Haag*.

Gemeente Rotterdam (2013) *De Uitvoeringsagenda 2013-2014 EU arbeidsmigratie*.

Gemeente Rotterdam (2013). *Monitor Programma EU Arbeidsmigratie 2013*.

Heijden, P.G.M. van der, M. Cruyff & G. van Gils (2013). *Aantallen geregistreerde en niet-geregistreerde burgers uit MOE-landen die in Nederland verblijven. Rapportage schattingen 2009 en 2010* (BOA).

Hilhorst, W. e.a. (2013). *Aanpak multiproblematiek bij gezinnen met een Roma-achtergrond. Een kennisfundament voor professionals*. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.

Inspectie van het onderwijs (2013). *Evaluatie toezicht op voorzieningen voor nieuwkomers 2011/2012. De kwaliteit van het onderwijs aan nieuwkomers (type 1 en 2)*. Utrecht: Inspectie van het onderwijs.

Korf, D. & J. Knotter (2008). *Criminaliteit en overlast. Roma in Nederland. Een inventarisatie via sleutelpersonen*. Utrecht/Amsterdam: FORUM/Bonger Instituut voor Criminologie.

Movisie (2013). *Monitor Inclusie: Nulmeting ervaringen en opvattingen van Roma, Sinti en professionals over de sociale inclusie van Roma en Sinti op de domeinen onderwijs, arbeid, wonen, gezondheid en veiligheid*.

Nuffic (2012). *Landenmodule Polen. Waardering van buitenlandse getuigschriften in Nederland*. Den Haag: Nuffic.

Nuffic (2013). Landenmodule Bulgarije. Waardering van buitenlandse getuigschriften in Nederland. Den Haag: Nuffic.

Nijhoff, K. (2013). *Vele stemmen, een ander geluid. Poolse migranten in Den Haag*. De Haagse Hogeschool, Den Haag.

Snel, E., S. van de Pol, J. Burgers, G. Engbersen, M. Ilies, R. van der Meij & K. Rusinovic (2011). *Arbeidsmigranten uit Polen, Roemenië en Bulgarije in Den Haag: Sociale leefsituatie, arbeidspositie en toekomstperspectief*. Den Haag: Nicis Institute.

Snel, E., M. Faber & G. Engbersen, De maatschappelijke positie van Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten. In: *Justitiële Verkenningen (themanummer over arbeidsmigratie) (2013)6*, pp. 62-76.

SCP (2013). *Nieuw in Nederland. Het leven van recent gemigreerde Bulgaren en Polen*. Den Haag: SCP.

SCP (2014). *Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen in Nederland. Een verkenning van hun leefsituatie*. Den Haag: SCP.

Veen, C. van der, M.C. de Jonge, S. van Oorspronk & K. Curie (2012). *Roma en schoolverzuim. De situatie van schoolverzuim en schooluitval bij Roma-meisjes in het voortgezet onderwijs in Nederland*. Utrecht: Trimbos Instituut.

Vilé, S. (2014). *Antropologisch onderzoek naar Roemeense en Bulgaarse arbeidsmigranten in Rotterdam*. Vrije Universiteit, Amsterdam.

WRR (2012). *In betere banen. De toekomst van arbeidsmigratie in de Europese Unie*. (Hoofdstuk 6: Arbeidsmigratie en de implicaties voor integratiebeleid). Den Haag: WRR.

Colofon

Uitgave

FORUM – Instituut voor
Multiculturele Vraagstukken
Postbus 201
3500 AE Utrecht
www.forum.nl

Onderzoek en interviews

Annet Hermans (projectleiding, 06 - 15061000)
Jose Bruins, Judith Ferrier, Peter Zwaga

Basistekst

Annet Hermans
Met bijdragen van:
José Bruins
Peter Zwaga

Tekstredactie

Frans van der Heijden, Castricum

Ontwerp en lay-out

OptimaForma, Nijmegen

© 2014 FORUM – Instituut voor
Multiculturele Vraagstukken

FORUM is een onafhankelijk kennisinstituut op het terrein van multiculturele vraagstukken vanuit het perspectief van de democratische rechtsstaat, sociale cohesie en gedeeld burgerschap. FORUM vergaart kennis op het brede terrein van integratie, stelt deze beschikbaar en zet de kennis om in praktisch toepasbare methoden en producten.